

S Z Ó K Ö T É S

A' KÖZÉPTANODÁK'

III. OSZTÁLYA' SZÁMÁRA.

Ny 23

Ára kötetlen 12 kr. ezüst pénzben.

B U D Á N,

A' MAGYAR KIR. EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN

1848.

M

25598

-18x

Wm. L. G. M.

S Z Ó K Ö T É S

A' KÖZÉPTANODÁK'

III. OSZTÁLYA' SZÁMÁRA.

Ny 23

Ára kötetlen 12 kr. ezüst pénzben.

BUDÁN,

A' MAGYAR KIR. EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN

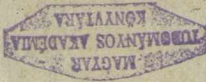
1848.

526.096

S Z O K Ö S Z

A. KÖZELTANODAK

III. OSZTÁLY SZÁMÁRA

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

Átengedett, főbepéldány

Ami kintelen 15 kr. ezüst pénzben

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
M. Növedékpló
1855. 4082. sz.

~~1125.598~~

BÉVEZETÉS.

Az eddig előadott nyelvtani szabályokból tudjuk már, milly módosításokat vehetnek fel a' beszéd' egyes részei; de azt csak általánosan, és melleleg érintettük, mikor és mikép kelljen ezen módosításokkal élni, vagyis, mikép kelljen a' szókat különösen úgy alkalmazni, és egymással összeilleszteni, hogy gondolatainkat és érzelmeinket értelmesen kifejezhessük általuk. Ezt teljesíteni a' mondatan' köréhez tartozik.

Mi a' mondattan?

A' mondattan azon főrésze a' nyelvtannak, vagyis azon szabályok' foglalata, mellyek előadják, mikép kelljen az egyes szókat mondatokká, a' mondatokat pedig beszéddé alakítani.

Hány része van tehát a' mondat' annak?

A' mondattannak két része van: *első*, melly arra tanít, mikép kössük össze az egyes szókat, hogy értelmes mondattá legyenek, 's ezt *elemi mondat*.

tannak, vagy egyszerűbben, *szókötésnek* nevezük; *második*, melly arra tanít, mikép kössünk össze több mondatokat: hogy egymással bizonyos összefüggésben álljanak, és a' tárgyhoz illőleg alkalmazott beszédet képezzenek. A' mondattan ezen részét *alkalmazott mondattannak*, vagy rövidebben: *mondatkötésnek* hívjuk.

Szókötés.

Mi a' szókötés?

A' szókötés a' mondattan' elemi része, melly szabályokat ad elő: mikép kelljen az egyes beszéd-részekből, vagyis szókból értelmes mondatokat alkotni.

Mit nevezünk szónak?

Szónak nevezünk minden tagzatos hangot, mellynek bizonyos meghatározott értelme van, p. *ár, ó, új, szép, rút, egy, tíz, én, te, ő, áll, ül, itt, ott, és, oh, jaj*. A' szók, midőn beszédben használatnak, jobbára bizonyos módosításokat szenvednek, mellyek' szabályai már a' nyelvten' első részében előadattak.

Mi a' mondat?

A' mondat értelmes összekötése több szónak, mellyek által valamit állítunk, vagy tagadunk, parancsolunk, vagy tiltunk, p. *Isten alkotta az eget, és a' földet. E' világon nincsen örök maradásunk. Tégy jót. Más ne bánts.*

Mi kívántatik a' szók' értelmes összekötéséhez?

A' szók' összekötéséhez hogy értelmes mon-

dattá váljanak, kívántatik 1-ör hogy bizonyos egyezésbe hozassanak egymással. 2-or hogy meghatározassék, milly esetekben milly modositásokat tesznek egymáson, vagyis, milly szók milly ragokat vonzanak. 3-or hogy elhelyezésökben bizonyos rendet kövessünk.

Ezeknél fogva a' szókötésnek három része van: 1-ső Szóegyeztetés, 2-dik Szóvonzat, 3-dik Szórend.

ELSŐ RÉSZ.

Szóegyeztetés.

Mit kell mindenek előtt a' szóegyeztetésre nézve tudnunk?

A' szóegyeztetésre nézve mindenek előtt tudnunk kell: 1) mi a' mondat' alanya? 2) mi a' mondat' állítmánya? 3) mi a' jelző?

Mi a' mondat' alanya?

A' mondat' alanya azon szó, vagyis szó által kijelentett tárgy, mellyről valamit állítólag, vagy tagadólag, parancsolólag, vagy tiltólag mondunk. A' mondat' alanya tulajdonkép, és rendesen *főnév*; de lehet más beszédrész is, ha főnév gyanánt használtatik.

Mit nevezünk a' mondatban állítmánynak?

Állítmánynak nevezzük a' mondatban azon szót, melly az alanyról valamit igenlőleg vagy tagadólag állít, parancsolólag, vagy tiltólag mond, p. *Az ács farag; a' szabó varr; a' méz édes; az eczet savanyú; én sétálok, te játszol.* E' mondatokban állítmányok: farag, varr, édes stb. A' mondat' állítmánya tulajdonképen a' határos módu ige.

Mutassátok ki, hol van ezen mondatokban az alany és az állítmány?

A' templom az Isten' háza. A' jókat megjutalmazza az ég. Nem illik a' szegényt kinevetni. Dicséretet a' rest ifjú nem érdemel. Becsuljétek a' jó hazafiakat. Fogadjatok szót születeknek. Ne lánts d a' másét. Erkölcstelen emberek' társaságát ne keresd.

Hátha a' mondatban több szó fordul elő kettőnél?

Ákárhány szó fordul elő a' mondatban, az mind vagy az alanyhoz, vagy az állítmányhoz tartozik, mit a' figyelmes gondolkozó gyakorlat által könnyen kitalálhat, p. *A' mértékletlen evés nagyon árt az ember' egészségének.* Itt alany az *evés*, ehhez tartozik a' *mértékletlen*; állítmány az *árt*, 's ezen szók: *nagyon*, *ember' egészségének*, az állítmányt közelebből határozzák meg.

Lehet-e a' mondatban több alany és állítmány?

A' mondatban több alany, és állítmány lehet, minthogy több tárgyról lehet ugyanazt, vagy egyről többfélet is egyszerre mondani, p. *Péter és Pál apostolok voltak. A' Duna mély is, széles is. A' házat, és kertet megvettem, és kifizettem.* Itt alanyok, és állítmányok (?).

Mi a' jelző?

Jelzőnek nevezzük azon járulék-szót, különösen melléknevet, melly az alanyt vagy állítmányt képező főnévhez szorosán tartozik, 's annak valami tulajdonságát jeleli, p. *Az elhanyagolt kis szikra*

néha nagy tüzet gerjeszt. E' mondatban alany a' szikra, állítmány: gerjeszt, állítmányi főnév: tüzet, amannak jelzőji: elhanyagolt, és kis, emezé: nagy. Szent István volt a' magyarok' első királya. A' sebes eső nagy kárt tesz a' virágzó vetésekben. E' mondatokban jelzők (?)

Mit értünk a' szóegyeztetés alatt?

A' szóegyeztetés alatt értjük az elemi szókötés' azon módját, melly szerint az alanyt és állítmányt bizonyos tekintetekben egymásnak megfelelőkké tesz-
szük.

Mellyek azon tekintetek?

1) személy, 2) szám, és néha 3) rag.

*Mellyek a' szóegyeztetés' általános szabá-
lyai?*

1) Az állítmány az alanyval személyben, és számban rendszerint megegyezik, p. *Én tanuló, ti irtok. A' nap felkel, a' csillagok eltűnnek. A' szülő édes, a' nyers fügek émelygősek.*

2) Ha a' mondatban több ugyanazon szemé-
lyü, 's egyes számú alany van: az állítmány ren-
desen egyes számban marad, p. *Az ifjuság és
szépség elmúlik. Az indulat és szenvedély gyak-
ran erőt vesz az észen.*

*Mikor tételik az állítmány szükségkép a'
többesbe, ámbár az alanyok egyes számban van-
nak?*

1) Ha az alanyok tulajdonnevek, 's az állít-
mány azoknak egyedi tulajdonságát, tiszttségét, czi-
mét, hivatalát határozza meg, p. *Lehel, Bulcsu
és Botond híres magyar vezérek voltak. Hunya-*

di Mátyás, és Zápolya János királyokká lettek; de Hunyadi János, és Szilágyi Mihály csak kormányzók voltak.

2) Nagyobb érthetőség, és nyomosság' tekintetéből, p. *Könyv és toll a' tanulónak szükségesei. A' bú és harag lassu mérgei az emberi nemnek.*

3) Ha az alanyok különböző személyűek, az állítmány pedig közös: akkor a' személyre nézve a' méltóbbal egyezik meg, és többesbe jő. Méltóbb személy pedig az első a' másodiknál, ez a' harmadiknál, p. *Midőn én és Andor munkálkodtunk, te és társad henyeáltetek; azért midőn én és ő vigan élünk, te és társad nyomorogtok.*

Nevek' egyeztetése.

Mikép kell egyeztetni a' főneveket?

1) Ha egyes mondatban több főnév ugyanazon tárgyhoz tartozik, 's egymást mintegy magyarázza, csak az utolsó ragoztatik, p. *Hunyadi Mátyás királynak Fridrik császárral több viszáljai voltak.* De ha ugyanazon főtárgyra vonatkozó főnevek több külön tagokban állanak egy állítmány mellett: az utolsó főnév mindenik tagban külön ragoztatik, p. *Hunyadi Mátyás királynak, a' hős Hunyadi János' fiának, a' dicső magyar fejedelemnek, Fridrik császárral, a' magyar nemzet' ellenségével több viszáljai voltak.*

2) Ha több, egymás után következő főnév mint által kapcsoltatik össze, ezek ragozásban meg egyeznek, de számban nem szükségképen, p. *úgy nézem a' jelen életet, mint vándorpályát, mint*

előcsarnokát az örök hazának; szeresd felebarátodat mint tennen magadat. Ne úgy szeresd társadat, mint farkas a' juhokat.

Mikép kell egyeztetni a' főnevet a' melléknévvél?

1) Midőn egy vagy több melléknév állítmányul használtatik, a' főnévvel mint alanynyal, számban rendszerint megegyezik, p. *Télen a' napok rövidek, az éjszakák hosszúk. Az ég derül. A' rózsák szépek, és illatosak.*

2) Midőn egy, vagy több melléknév mint jelző közvetlenül a' főnév előtt áll, változatlanul marad, p. *Télen rövid napok, és hosszú éjszakák vannak.*

3) Midőn pedig a' melléknév mint jelző nagyobb nyomosság' tekintetéből a' főnév után tétetik, ezzel személyben, számban és ragban megegyezik, p. *Pénzt keveset szerzett, de dicsőséget nagyot, 's tapasztalatokat szépeket. Fát eleget láttam, de gyümölcsöt nem sokat.*

Mit kell a' számnevek' egyeztetéséről tudni?

1) A' számnevek egyeztetésre nézve a' melléknévek' szabályait követik, p. *Ezer a' gondom, sok a' bajom. Tíz forintot adtam három könyvért. Tízolat tizet vettem, kést egyet.*

2) Midőn a' számnév *an, en*, határozó képzőt vesz fel, az állítmány, tehát az ige is, többesbe tétetik, p. *Hatan vannak a' nagyok, heten a' kisebbek. Sokan voltak a' hivatalosok, de kevesen a' választottak. A' hányan jöttek, mind visszamentek.*

3) Valamint a' határozott: *két, három, négy* stb, ugy a' határozatlan: *sok, kevés, elég* tőszámok, végre a' számnévmások is: *néhány, valahány, anynyi, mennyi, akármennyi* stb, ha jelzőül közvetlenül állanak a' név előtt, mind ezt, mind az állitmányt rendesen egyes számba kívánják; p. *Száz magyar levágott két száz törököt. Sok beszédnek sok az alja. Kevés ifjú tanul haszonnal. Néhány jeles ember sok jót tehet a' közjóra.* Ennek oka pedig az, mert ezen számnevek már magokban is többséget jelentenek. Hiba volna tehát e' kérdésekre: *Hogy' a' buza? h gy' a' bor? hogy' a' fa?* így felelni: *nyolcz forintok, tiz aranyak, hat tallérok,* ezek helyett: *nyolcz forint, tiz arany, hat tallér.* Azonban nagyobb nyomatosság' kedvéért az alany és állitmány többes számba is tétethetik, de csak kivételkép, és megválasztva, p. *Ezer áldásaink szálljanak reád. Sok kérelmeinknek füstbe kellett menniök.*

Mit kell még a' számnevek' egyeztetéséről megjegyeznünk?

1) Ha a' számnév magán, azaz főnév gyanánt használtatik, a' főnevek' szabályai szerint valamint más ragot, úgy a' rendes többest is felveszi, p. *A sokat is kevésnek nézem az igaz boldogságból. Ezereket nyert. Milliókkal bir. Megadta a' kilenczedet és tizedet. Többeket ismerék a' sok közül.* De ha a' főnévül használt számnév elé jelzőnek ismét számnév tétetik: az elébbi kérdésnek harmadik szabálya áll elő, p. *Tiz ezerrel győzött húsz ezer ellen.*

2) Midőn a' számnevek nem a' főneveket, ha-

nem az előttök álló jelzőket magyarázzák, millyenek az: *ú ű, as es, osős üs, nyi* végzetű melléknevek, a' következő főnév a' közönséges szabályt követi, ennél fogva többes számba is jöhet, p. *némelly vidéken tizenhét, másutt huszonhat kévéjü keresztet raknak. Pesten három emeletes házat nem ritkaság látni. Húsz mérföldnyi útnak indult.*

3) A' mértékek' nevei, mint: *öl, láb, hüvelyk, köböl, szapu, kila, véka, mércze; mázsa, font, lat; akó, itcze, messzely; rőf, sing, arasz* stb, valamint a' határozatlan mértéket jelentők is, mint: *szekér, zsák, kos, r, hordó, falka, sereg, csapat, csorda* stb, ha a' főnév előtt melléknevül használtatnak: akkor a' főnév egyes számban marad, p. *két öl fát, három font húst, négy szapurozsot, öt szekér szénát vettem;* nem: *két öl fákat* stb.

Névmások' egyeztetése.

Mi a' névmások' egyeztetésének általános szabálya?

A' névmások' általán a' főnevek', és melléknevek' egyeztetési szabályait követik, a' mint t. i. a' mondatban vagy főnév, vagy melléknév helyett állanak.

Mikép kell különösen a' személyes névmást egyeztetni?

1) A' személyes névmás, mint alany, személyben és számban megegyezik az igével mint állítmánynyal; p. *Én is ember vagyok, te is ember vagy. Mi is élünk, ők is élnek.*

2) Ha nagyobb érthetőség, vagy nyomosság nem kívánja: az alany-névmás rendszeren kihagyat-
hatik, de azért az ige annak személyét és számát
követi, p. *Azt izente (ő) hogy látogassam (én)
meg.*

3) Ha a' mondatban több különböző személy
áll alanyúl: a' személyes névmás okvetetlenül kite-
tetik; és pedig ha az első a' másodikkal, vagy har-
madikkal fordul elő: az ige a' többes első személy-
be jő; ha a' második a' harmadikkal: az ige a' töb-
bes második személyt veszi fel, p. *Én és ő marad-
tunk; te és barátod mulattatok.*

*Milly különös használata van a' többes
számbeli első személyü névmá:nak?*

A' többes számbeli első személyü névmást: *mi*,
nagyobb nyomatosság és tekintet' kifejezésére egyes
szám helyett használják 1) a' fejedelmek, midőn
magokról szólanak, p. *Mi V-dik Ferdinand.* 2) A'
törvényhatóságok, testületek, p. *Mi Pestvármegye'
főpapjainak, országzászlósinak, nagyjainak és
nemeseinek közönsége. Mi esztergomi káptalan.*

3) Az irók, p. *Eddig a' dologhoz elméleti tekin-
tetben szólottunk; lássuk már gyakorlati oldalát
is.* 4) Használtatik az illy többes akkor is, midőn
valakire hidegen akarunk parancsolni, vagy valakit
hidegen vagy büszkén kérdezőnk, p. *Menjünk! in-
duljunk! Hol járunk? mit viszünk?*

*Milly szókkal élünk néha a' személyes név-
más helyett?*

1) Midőn magunkról szerényen akarunk szó-
lani, az *én* névmás helyett ezen szokat: *parányi-
ság, csekélység, gyöngeség, szegénység, sze-*

mélyragozva használjuk, p. *Parányiságom' belátása szerint; a' mi szegénységemtől kitelik.*

2) A' fejedelmek magukról szóltookban az *én*, v. *mi* helyett *Felségünk* szóval, alattvalóikra nézve pedig a' *te* és *ti* helyett *hüséged*, *hüségtek*, *kedvességed* stb szókkal élnek.

3) Társalgási nyelvben a' *te* helyett, és minden czim' kikerülésére *ön*, vagy *kegyed*, az alsóbb beszédnembben *maga* van szokásban, p. *Ön nekem tetszik. Kegyed igen jó szívű. Maga sok bajt okoz nekem.* A' czimek pedig, mellyekkel *te* helyett élünk, ezek: a' legalsóbb rendü köznépnél: *kend* vagy *kelmed*, tisztességesebben szólva: *kegyelmed*; a' felsőbb osztályoknál: *uraságod*, *asszonyosságod*, *nagyságod*, *méltóságod*, *herczegséged*, *felséged* stb, mellyek a' birtokos többesben is, az állitmányt egyes számban kívánják magok mellé, p. *nagyságtok és kegyelmetek ítéljen felőlünk. Uraságtok legjobban tudhatja, mi történt. A' kendtek és kelmetek* mind egyes, mind többes számu állitmánynyal használhatók, p. *Mit akar, vagy mit akarnak kendtek?*

Mikép kell egyeztetni a' visszatérő névmást?

1) A' visszatérő névmás: *magam*, *magad*, *maga*, egyeztetésre nézve a' személyes névmás' szabályait követi, azaz számban és személyben meg egyezik az állitmánynyal, p. *Magam tudom. Ezt magatok sem gyanitjátok.* Nagyobb nyomatosság' kedvéért a' személyes névmás is elébe tétethetik, p. *Azt csak én magam tudom. Ezt ti magatok sem gyanitjátok.*

2) Ha a' visszatérő névmás mint birtokos áll a' mondatban: a' birtoknév mindig a' harmadik személyü ragot veszi fel, habár a' névmás első vagy második személyben van is, p. *Magam lo'ain jöttem*, nem: *magam' lovaimon*. *Magatok' házában történt*, nem: *magatok' házatokban* (mik régiek-nél előfordulnak).

Mikép kell egyeztetni a' mutató névmásokat?

1) A' mutató névmások: *ez az, emez amaz, ugyanez ugyanaz, ez az, az az, ezen azon, ugyan-ezen ugyanazon, illy, olly, amolly, ilyen olyan amollyan* melléknevekül használtatván, ezeknek követik egyeztetési szabályait, azaz, mint jelzők változatlanul maradnak a' főnév előtt, p. *Az illy emberek mint ti, hamar megunják a' munkát. Dícsérendők azon ifjak, kik iparkodnak.*

2) Ha a' következő mutatók után: *ez az, emez amaz, ugyanez ugyanaz*, névelős név jő, ezzel számban és ragban megegyeznek, p. *Azok az emberek gyanúsak előttem. Ugyanazokat az embereket már többször lopáson érték.*

Mikép egyeztetjük a' visszahozó névmásokat?

1) A' visszahozó névmások: *ki, melly, mi, milly, millyen*, a' névvel, mellyre visszamutatnak, számba nézve megegyeznek, p. *A' vendégek, kiket vársz, nem jönnek.*

2) Többesbe tételük a' visszahozó névmás, ha olly egyes számu főnévre vonatkozik, melly előtt többséget jelentő számnév áll, p. *Száz ember szállt a' gőzösre, kik közül három angol volt. Hála*

hazánk' minden lelkes fiának, kik naponként szaporodnak. Bánságból tiz hajó érkezett, mellyek buzával terhelvék.

3) Többesbe tétetik akkor is a' visszahozó névmás, ha több, külön álló egyes számbeli főnévre utal, p. *Meglátogattam Pétert és Pált, kiket igen szeretek. Visszavittem a' könyvet és tollkést, mellyeket társamtól kértem kölcsön.*

Jegyzet. Ha a' vonatkozás személyre történik: a' visszahozó névmás ki; ha határozott tárgyra: melly; ha pedig határozatlanra vagy egész mondatra: mi. Rosszúl mondanók tehát: eljött a' vendég, mellyet vártam. Elvesztek a' könyvek, kiket ajándékban kaptam. Nem értem, mellyet beszélsz. A' milly és millyen mind személyekre, mind tárgyakra vonatkozik, p. Olly hős, m i l l y e n Hunyady János volt, csak ritkán születik. Nagybaj ért engem, m i l l y e n b e n még soha nem voltam. A' régiek a' tárgyak után is éltek ki visszahozóval: „Vagyon fogyasztás mind az napban mind az holdban, az kit (a' mit) mi eclipsisnek hívunk.“ (Zrinyi) „Levelét megadja kis sárga írásban, kit látván ujjonnan lön nagy búsulásban.“ (Gyöngyösi)

4) A' melly, mi, milly és millyen gyakran jelzőül állnak a' főnév előtt, és akkor változatlanok, p. *A' melly ifjak fiatal korukban nem tanultak, értelmes férfiakká ritkán lesznek. A' mi keveset tudott is, elfeledé.*

Mit kell tudni a' kérdő névmások' egyeztetésére nézve?

A' kérdő névmások: *ki, melly, mi, micsoda, kicsoda, kiféle, milly, millyen, mennyi, mennyiféle, mellyik?* ha főnevekül használatnak, ezek' szabályait követik, p. *kiket láttál? mit mondottál?* Ha pedig melléknevekül állanak, a' melléknevek'

szabályait tartják; p. *micsoda ember az, ki veled beszél?*

Hányféle a' határozatlan névmások, és mikép kell őket egyeztetni?

A' határozatlan névmások:

1) Számnévmások: *hány, néhány, valahány, akárhány, sehány, annyi, mennyi, valamennyi, akarmennyi, amannyi, emennyi, semennyi, mindannyi*; ezek a' töszámok' szabályait követik (l. Számnevek); p. *Hány forintb' került a' ruhád? Hány-an volt-ak? Valahány-fej, annyi gondolat. A' mindnyájan* ugyanazon szabályok' másodika szerint többes számot kíván, p. *mindnyájan vitéztek voltak. Valamennyien meghalunk.*

2) Részelő névmások: *kiki, akárki, valaki, mindenki, bárki, senki, kisé, misé, némelly*, és az elavult *néki*. Ezek a' főnevek' szabályai alatt állanak (l. Főnevek' egyeztetése); p. *Mindenki tartozik jó lenni.* Megjegyzendő azonban, hogy a' *kiki* kettősen ragoztatik így: *kinekkinek, kitkit* stb. A' többiek: *valami, akármi, semmi, valamelly, akármelly, bármelly, semelly, akármilly, bármilly*, ha mellénevekül használatnak, ezek' szabályait követik; p. *Valami beszédem van veled. Akármillyek volnának a' nehézségek, meg nem rettennek.*

Mellyek a' kivételes határozatlan névmások?

1) *Mindnyáj*, mely ragatlan állapotban nem használatik, hanem fölveszi az egyes szám' harmadik, és a' többes szám' valamennyi személyragait: *mindnyájja, mindnyájunk, mindnyájatok, mindnyelvt. III. Rész.*

nyájok. Ezek mint alanyok egyes számban kívánják az állitmányt, p. *Mindnyája elveszett. Mindnyájunk ott volt, mindnyájatok, mindnyájok ott volt.* Ha pedig határozó *an* ragot vesz fel, többes számot kíván, p. *mindnyáj-an Isten' képére alkotott teremtmények vagyunk.*

2) *Minden*; ez egészen a' melléknevek' szabályait követi, p. *Minden ember legyen ember és magyar.* (Vörösm.) *Minden szavában mást mond.*

3) *Mind*; ez határozó gyanánt vétetvén a' szóegyeztetésre nézve semmi hatással nincs, 's ilyen esetben az ige a' nyilván kitett vagy elhallgatott személyes névmással egyeztetik, p. *mind ott volt; mind ott voltak.*

Jegyzet. Régen a' *mind* (mend) melléknevül is *minden* vagy *egész* helyett használtatott, 's egyes számban kívánta maga mellé a' főnevet, mint ez a' *mindszent* szóban maiglan fenmaradt *Mindszent' napján.* *Megháboréjtotta a' népet, mend Judeán szerte tanéjtván.* (Münchent cod.)

Mit kell a' birtokos névmás' egyeztetéséről tudni?

1) A' birtokos névmás: *enyém, tiéd, övé; miénk, tiétek, övék,* főnév előtti jelzőül nem használtatik, hanem a' nevek után tétetett személyrag által pótoltatik; nem lehet mondani például: *enyém ház, tiéd könyv,* hanem: *házam, könyved,* vagy nagyobb nyomatosságért: *én házam, te könyved.* Állitmányul használtatván, a' melléknevek' főszabályát követi, p. *Ezen ház az enyém. Ez a' könyv a' tiéd. Miénk volt a' fáradság, tiétek lett a' dicsőség.* Ha pedig főnevül vétetik: a' főnevek' szabályai alá esik, p. *nekem is van késem, neked is; de az enyém-nek jobb éle van, mint a' tiéd-nek.*

2) Minden név harmadik személy levén magában, az igét harmadik személyben kívánja maga mellé, akkor is, ha első vagy második személyü ragoz vesz fel, p. *könyv-em elszakadt. Ruh-ád kopott.* Ezen szabály alá tartoznak a' birtokos é-vel ragozott nevek is, p. *Nem az én szolgám' tehene, hanem a' Péter-é gázolta le a' vetést.*

3) Az egy birtoku személyragos nevek az igét egyes számba, a' több birtokuak többesbe kívánják, p. *Atyám elutazott. Nagyság-tok tud-ja. A' ti lova-itok elszalad-tak. A' haza' atyjai sokat fáradoz-nak a' közjóért.*

Igék' egyeztetése.

Melleyek az igeegyeztetés' szabályai?

1) A' határos módu ige megegyezik a' nyilván kitett, vagy titkon értett alanyesettel személyben és számban, p. *Én beszél-ek, ti hallgat-tok. Sokat olvas-unk, de-keveset tart-unk meg.*

2) Ha több ugyanazon személyü alanyeset van a' mondatban: az ige rendesen egyesbe jő, p. *Fegyver, éhség, és mirigy többször pusztítot-ta hazánkat.* De ha az alanyok tulajdonnevek, vagy nagyobb érthetőség, és nyomosság kívánja, az ige többesbe tétetik, p. *Hunyadi és Zrinyi jeles hősök volt-ak. Bú, és harag emészt-ik az embert.*

3) Ha a' mondatban határtalan módu ige vétetik alanyúl, az állítmány azzal egyeztetik meg, és ha több illy határtalan módu ige jön elő ugyanazon mondatban: az állítmány egyesben maradhat, vagy többesbe tétethetik, p. *A' hazáért élni, és*

halni szép dolog; csak mindig enni, és inni állati foglalatosság.

4) A' személytelen igék: *kell, illik, szabad, lehet, fáj*, határtalan módu igével állván a' mondatban alanyeset helyett tulajdonítót kívánnak nyilván, vagy alattomban, p. *Nekem el kell men-nem. Ezt nem szabad ten-ned.*

Milly különösséggel bir a' van ige?

Ha a' *van* ige nem hirtokot, hanem állapotot, vagy tulajdonságot jelent: egyes és többes számu harmadik személye a' jelentő mód' jelen idejében kimarad, valahányszor tudniüllik az állapotot, vagy tulajdonságot jelentő név megfelel ezen kérdésekre: *mi? micsoda? millyen?* p. *Péter tegnapról fogva katona. Kása nem étel. A' föld gömbölyű. A' madarak szárnyasak.* Ha pedig hirtokot, vagy valahol létezést, lakást jelent: a' *van* mindig kitétetik; p. *Nekem piros táblájú könyvem van. Nektek finom tollai-tok van-nak. Atyám Budán van; testvére-im pedig Pesten van-nak.*

Mikép kell egyeztetni az igeneveket?

Az igenevek vagy fő- vagy melléknevekül használtatnak, p. *oktató férfi, tanuló ifjú, kerégyártó, favágó. Szeretett barát, indulandó követ.* E' szerint a' fő- vagy melleknevek' szabályait követik.

Mit kell megjegyezni a' va ve végzetű félmult igenevek' egyeztetéséről?

1) A' régiek a' *va ve* végzetű félmult igenevet személyragozva használták, p. *Tudva: tudvám, tudvád, tudvája; tudvánk, tudvátok, tudvájok.*

Értve: *értvém, értvéd, értvéje; értvénk, értvétek, értvéjük*. Ugyan a' régiék szerint ezen igenév személyben és számban a' mondat' határos módu igéjével megegyezik, p. *Jöved (jöve) ajándokozzad te ajándokodat. És bemenvéjek (bemenve) lakozának ott. A' konkolyt kiszedvétek (kiszedve) kiirtásokat velök öszve a' buzát is. Tévelygetek, nem tudvátok (tudva) irást.* (Müncheni codex)

2) Szinte a' régi szókötés szerint a' közép és szenvedő igenevek más névragot is fölvesznek, megfelelőt a' névnek, mellyre vonatkoznak, midőn avval egyszersmind számra nézve is megegyeznek; p. *Kivettetvén Ádám a' paradicsomból ez állapotra, mellyet mindnyájan számtalan nyomorusággal rakvát nyilván látunk.* (Pécsi) *Az úrnak irgalmasságával rakvák a' vizek.* (Pécsi)

3) A' mai szokás a *va ve* félmúlt igenevet határozó gyanánt használván, ragozatlanúl hagyja, kivévén a' többes számu harmadik személyragot, melly a' *vannak* kihagyására alkalmaztatik; p. *A' hirlapok ujságokkal telvék, azaz: telve vannak.*

Mit kell az állapotjegyzőről tudnunk?

A' *ván vén* állapotjegyző változatlanúl használtatik, p. *Elmenvén meghoztam. Haza jöven megkezdette munkáját.*

Jegyzet. A' régieknél divatozott egy más állapotjegyző is, melly *att ett* végzete miatt múlt állapotjegyzőnek mondható. Erről a' Mondattanban lesz szó.

MÁSODIK RÉSZ.

Szóvonzat.

Mi a' szóvonzat?

Szóvonzatnak nevezzük a' mondatbeli szók közötti viszonyt, mellynek erejénél fogva egyik vagy mindenik meghatározott ragot fölvenni kénytelen.

Mi a' vonzó, és mi a' vonzott szó?

Vonzó szó az, melly a' vele viszonyban álló szóra olly hatással van, hogy az valamelly meghatározott ragot fölvenni kénytelen. Azon szó pedig, melly ezen viszonynál fogva a' ragot fölveszi, *vonzott* szónak nevezetik, p. *A' jó ember rokon az angyalok-kal; szabadíts meg a' gonosz-tól.* E' két mondatban vonzók, a' *rokon* (név) és *szabadíts* (ige); vonzottak pedig: *angyalokkal*, és *gonosztól*.

1. *Jegyzet.* Vonzott szó több is lehet egy vonzó mellett, ha tudniillik ugyanazon vonzó több szóval áll viszonyban, 's így több szónak ragozását kívánja, p. *Tököli a' török-vel szövetkezett a' király ellen.* Itt a' vonzó: *szövetkezett*, vonzottak: a' *török-vel*, és a' *király ellen*.

2. *Jegyzet.* A' névutók' vonzata annyiban különbözik a' többitől, hogy a' név rendesen ragatlanul előzi meg a' névutót, p. *szék alatt*, *tenger közepett*. Ha azonban az egyik ragoztatik, a' másoknak is ragoztatnia kell, p. nem mondhatjuk: *szék alatta*, vagy *széknek alatt*, ha-

nem: *szék-nek alatt-a*. Kivételnek az: *innen, túl, alúl, fölül* stb, mellyekről a' Nyelvtan' II. részében volt már szó.

Mire kell ügyelnünk, ha ugyanazon mondatban több külön vonzó fordul elő?

Mindenek előtt meg kell vizsgálnunk: mellyik vonzó miféle szókkal áll viszonyban, vagyis mindenik vonzónak meg kell határozni vonzottjait, 's e' szerint határozni meg a' ragokat, p. *Tőről vágott vessző-vel csapta meg a' vad-at*. Itt egyik vonzó: *vágott*, 's vonzottja: *tőről*, másik vonzó: *csapta meg*, vonzottjai: *vesszővel a' vadat*.

Jegyzet. Ugyanazon szó egyszerre vonzó is, vonzott is lehet, p. *Egy-et ért vel-em*. Itt az *ért-nek* vonzottja: *egy-et*, az *egynek* vonzottja pedig: *vel-em*.

Ragoztatik-e néha a' vonzó is?

Ragoztatik azon etetben, midőn 1) a' vonzó egyszersmind vonzott is, p. *Nagyobb-at nem ismer magá-nál*. Itt a' *nagyobbat* vonzó is, vonzott is. 2) Midőn két szó kölcsönösen hat egymásra, vagyis egymással legszorosabb kapcsolatba jő; ilyen a' birtokviszony, p. *mennyek-nek ura, mi-nek után-a*.

Mellyek az általánosabb szóvonzatok?

1) Minden átható cselekvő ige tárgyeseti ragos nevet vonz, melly vagy nyilván kitétetik; p. *az agár elfog-ta a' nyul-at*, vagy csak hozzá gondoltatik, p. *Tudom, hiszem, hozzá gondolva: azt*.

Jegyzet. Midőn a' cselekvő ige mellett sem nyilván, sem titkon tárgyeseti ragos név nincs, benmaradó igeül szolgál, p. *írok, olvasok*.

2) Minden szenvedő ige, által névutós, vagy *tól től* ragos nevet vonz, melly szinte vagy nyilván kitétetik, vagy csak gondoltatik, p. *József test-*

vérei által eladatott. A ház leromboltatott. A rosz cseléd a gazda által elüzetett a háztól. Egyébiránt az illy mondatokat is cselekvőleg így szoktuk közönségesen kiejteni: *Józsefet testvérei eladták. A házat lerombolták. A rosz cselédet elüzték a háztól.*

3) Midőn két szó mint birtok, és birtokos áll viszonyban egymással, a birtokos név *nek nak* ragot, vagy e' helyett hiányjelet kap; a birtok pedig *a e, ai ei, v. ok ök, aik eik* személyragot, p. *Seregek-nek ur-a, Isten-nek angyal-ai.* (l. Birtokos-*nek nak*)

4) Minthogy a névragok bizonyos viszonyt fejeznek ki, a szerint vonzatnak más nevek, vagy igék által, a' mint ezek azon viszonyoknak megfelelnek; p. *E' ház Istené. Ez Istennek háza. E' házat Istennek építették.*

Jegyzet. Minden különösebb szóvonzatok a' ragok sorozatában adatnak elő.

Nevek' vonzata.

Melleyek a' névvonzat' általános szabályai?

1) Ha egyes mondatban több név által ugyanazon személy vagy tárgy magyaráztatik: ragozást csak az utolsó vesz fel, p. *Kemény Simon tábornok-ot megölték a' törökök.* (l. Szóegyeztetés)

2) Ugyanazon vonzatú, személyü, és számu neveknél névutó csak az utolsó névhez adatik, p. *Nemmelly gazdák a' takarmányt földel, mások szabad ég alatt tartják. Városok, faluk, és tanyák körülött élődnek a' verebek.*

3) Ha azonban a' mondat nyomatosság', és na-

gyobb érthetőség' kedvéért több magán álló részekre osztatik, a' névutót minden egyes rész után ki kell tenni, p. *A' fiú apja ellen, a' szolga ura ellen, az alattvaló felsőbbsege ellen ne szegüljön.* Hasonló esetben a' ragok is minden egyes név után kitételeznek, p. *Az ökröt szarvánál, az embert szarvánál fogják.* Az író' izlésétől függ azonban, ha a' mondat' értelmének nem árt, csak az utolsó névnél tenni ki a' ragot, p. *A' kertek-, rétek- és erdők-ről tanakodtak.*

Milly szóvonzat uralkodik a' mértékek' kitételeiben?

1) Ha *mennyiséget* akarunk kifejezni: a' mértéknév *nyi* ragot vesz fel, 's előtte rendszeren melléknév vagy melléknevül használt más valamely név áll, p. *hat öl-nyi tér; két ujj-nyi papiros; puska-lövés-nyi távolság.* Vannak azonban mértécknevek, mellyek *nyi* raggal melléknév nélkül is használatnak, p. *maroknyi nép; hordónyi has; tenger-nyi hadsereg.*

2) Ha *mekkoraságot, millyenséget* akarunk kifejezni: a' mértéknév *as* és, *os* ös képzővel szövetkezik, p. *hat nyil-as rét; tíz kap-ás szőlő, ezer ak-ós hordó.* A' mértéknév előtt ezen esetben is rendszeren melléknév, vagy melléknevül vett másnév áll; az *egy* számnév azonban gyakran kimarad, p. *öles ember; mázsás harang; fontos alma.*

3) Midőn a' mértéknév után ezen mellécknevek: *hosszú, széles, mély, magas, vastag, bő* stb következnek: a' mértéknév *nyi* raggal, vagy a' nélkül is használatik, p. *hat öl magas, vagy, hat öl-nyi magas; két réf, vagy két réf-nyi széles.*

Ugyanezen szabály követendő, ha a' fennemlített melléknevekből *ság ség* képzőjü főnevek lesznek, millyenek: *hosszaság, szélesség, magasság, mélység* stb, p. *egy arasz, v. arasz-nyi hosszúság; két öl v. öl-nyi mélység.*

4) Ha a' *ság ség* képzőjü főnevek *ú ű* képzőt vesznek fel: a' *nyi* ragot nem szükség a' mértéknévhez kapcsolni, hanem röviden így is állhat, p. *száz akó nagy-ság-u kád, két öl vastag-ság-u fa.*

Milly szóvonzatot követnek az időmérték' nevei?

1) Az időmérték' nevei előtt, millyenek: *század, esztendő, év, hó, hét, nap, óra, percz*, rendesen szám, vagy más magyarázó név áll, és az ilyenhez a' mértéknév *a e* személyragot veszen fel, minthogy a' *van* birtokige alattomban értetik, p. *hat het-e, hogy itt mulatok; két esztendeje, mióta nem látalak*, azaz: hat hete van, két esztendeje van. Következő időmértékek: *esztendő*, és *idő*, ritkábban: *hó, hét, nap*, magyarázó előszó nélkül is használatnak; melly esetben (az *idő* szót kivéve) mindenkor az *egy* szám értetik oda magyarázóul, p. *esztendeje múlik, napja telik; ideje, hogy menjünk*, azaz: egy esztendeje múlik, egy napja telik.

2) Midőn az idő' mennyiségét akarjuk kifejezni, az időmérték' neve *nyi* ragot vesz fel, p. *pil-lanat-nyi, percz-nyi*, mellyeket akkor is megtart, midőn távolság' mértékeül áll, p. *két órá-nyi-ra vagyok tőled*. Különbén a' *nyi* rag rendesen az *i* képzővel váltatik fel, p. *három nap-i munka, két hónap-i fáradság*, e' helyett: *három napnyi, két hónapnya*.

Az itt kijelentett eseten kívül az *i* képzős nevek az időnek nem *mennyiségei*, hanem *mikoriségét* fejezi ki, p. *hajnali mise*, azaz: olly mise, melly hajnalban tartatik; *déli harangozás*, *éjjele őr*.

Ha valaminek *korát*, vagy *tartósságát* akarjuk kifejezni: az időnév *as es, os* ös képzőt vesz fel, p. *hat hónap-os gyermek*; *két het-es eső*.

Mit kell tudni az u ü képzőjü melléknevek vonzatáról?

Az *u ü* képzőjü melléknevek meghatározó melléknevet, vagy melléknevül használt egyéb nevet kívánnak magok elé; p. *ritka erény-ü férfitü*; *nagy méltóság-u úr*; *négy lábu asztal*, *fa nyelv-ü kés*. Az illy kifejezésekben birtokviszony lappang, p. *ritka erényü férfitü*, azt teszi: férfitü, kinek ritka erénye van.

Jegyzet. A' régibb képzetü illy melléknevek: *szomorú, domború, szigorú, keserü, savanyú* stb ezen szabály alá nem tartoznak, 's önállólág járulhatnak a főnevek elé.

Milly vonzattal birnak a' hasonlított melléknevek?

1) Az alapfokú hasonlításnál a' hasonlított név: *olly, épenolly, szintolly*, szóval magyaráztatik 's a' hasonló névhez *mint* által kapcsolatik, p. *épenolly kegyes mint igazságos*. A' tagadó hasonlításnál ugyanezen esetben a' hasonlított név: *nem olly, épen nem olly, távolsem olly, távol sincs olly, messze sem olly, épen nincs olly, koránt sem olly* magyarázókat kap, p. *Nem olly szép, mint jó*.

2) A' középfoku hasonlításnál a' hasonló név: *nél nél* ragot vesz fel, vagy *mint* által kapcsolatik a' hasonlítotthoz, p. *A' czinege szebb a' verébnél. A' sas erősebb a' tűzoknál, vagy a' czinege szebb, mint a' veréb; a' sas erősebb, mint a' tűzok.* Ezen esetben a' hasonlítási középfok helyett a' melléknévhez *inkább* is tétethetik, p. *Péter inkább szép, mint jó.* Régente *nél nél* helyett *tól tól* is divatozott, p. *János Baptista-tól nagyobb próféta nincs.* (Tatrosi codex)

3) A' felső foku hasonlításnál azon nevek, mellyek fölött a' hasonlított név kimutattatik, *között v. közöl* névhatározót vonzanak magok után, p. *A' birodalmak között legnagyobb kiterjedésű az orosz.* A' *között* ki is maradhat, midőn a' felső fok *ik-es* személyragot veszen föl, p. *Magyarország' vármegyéinek legnagyobbika Bihar.* Ha azonban a' kimutatás minden hasonlítás nélkül történik, a' melléknévhez: *fölötte, szerfölött, rendkívül, igen nagyon*, szók tétetnek, p. *Igen szép: szerfölött nagy.*

Mit kell megjegyezni a' leg hasonlítási képzőről?

1) A' felső fokon nyomatósabban így is szólhatunk: *leges legszebb, leges legjobb* (leg és legszebb, leg és legjobb).

2) Néha *leg* helyett *mentől* (mindtől vagy mindnél) használtatik, p. *Mentől jobb búzát vess.*

3) A' *só ső*; képzős neveknél, valamint az *ül* képzőjü helyhatározóknál is a' felső fok' kifejezésére elég a' *leg* képzőt az alapfoknak elébe tenni, p. *legelső, legutolsó; legelül, leghátul.*

4) Az *a*, *e*, *ja*, *je* ragos, és főnevül használt mellékneveknek elébe tétetvén *a' leg*, szinte felső fokot képez, p. *legjava*, *legszepe*, vagy *legjobbja*, *legszebbje*. *Abel terményei' legjavát adta adozatúl*.

NÉVELŐ.

Mi a' névelő?

A' névelő azon szócska, melly által *a'* mondat' alanyát, vagy ennek valamelly tulajdonságát meghatározzuk, 's különböztetés végett mintegy réa mutatunk. E' szócska nem egyéb, mint *a'* mutató névmás, *az*, melly szép hangzat' okáért *a'* mássalhangzón kezdődő szók előtt *z* betűjét elveszti, p. *az ember*, *a' király*, *a' haza*.

1. *Jegyzet.* *A'* göcseji magyarok Szalában *az*, *a'* helyett *ez*, *e'* névelővel élnek, p. *Elmentem ez erdőre*, 's *haza hoztam e' fát*, *e'* helyett: *elmentem az erdőre*, 's *haza hoztam a' fát*. Mi szinte oda mutat, hogy *a'* névelő egy *a'* mutató névmással.

2. *Jegyzet.* *A'* régi nyelvmaradványokban, 's *a'* régiekről hozzánk szállott közmondásokban igen ritkán használtatik *a'* névelő. Legrégiebb íróinknál részint *a'* szép hangzathoz alkalmazkodik; p. *Elmegyek a' mezőre*, és gabonafejeket szedek, mellyeket *az* aratók kezei elhagyandnak. (Ruth) Valának pedig mind megfáradtak *a'* bortól; és állapot Judit *az* ágy előtt (Judith). És leveté *az* erősségből, és *a'* csillagokból (Dániel); részint, de különösen *a'* 16-dik és 17-dik századbéli íróknál csaknem általán eredeti alakját megtartja, p. És *az* pohárnokmester megjelenté neki *az* ő álmát. *Az* jámbor püspök pedig rajta könyörülvén. (Guary cod.) *Az* gyűlésre való költséget ellenzette kiadni. (Balassa And. lev.) Büntelen szenvedte *az* nagy nyomoruságot. (Illés-házy Ist. lev. L. Régi magyar Nyelvmélekek)

Mikor élünk névelővel?

Minthogy a' névelőnek mutató és meghatározó értelme van, szabály szerint akkor élhetünk csak vele, midőn a' tárgyat vagy magában, vagy bizonyos tulajdonságára nézve ki akarjuk tüntetni, és meghatározni. Különösen:

1) Midőn bizonyos személyt vagy dolgot más rokonneműek közül egyénileg kijelölünk; p. *Láttam a' királyt*, vagy *a' királyt láttam*, azaz, bizonyos királyt. Ha pedig a' névelőt elhagyjuk, és így szólunk: *láttam királyt*, v. *királyt láttam*, annyit tesz: láttam valamelly királyi felséget, vagy királyi méltóságban levő személyt. Így különböznek egymástól ezen mondatok: *Városba megyek lakni*, és: *a' váro ba megyek lakni*. *Pénzt vesztetem el*, és: *a' pénzt elvesztettem*. *Könyvet vettem*, és, *a' könyvet vettem*.

2) Midőn valamelly köznévnék általános tulajdonságát tüntetjük ki, melly esetben a' mondat minden által magyarázható; p. *Az ember halandó*, azaz: *minden ember halandó*. *Az ember' lelke halhatatlan*.

3) Midőn a' tárgyakat összehasonlítás, vagy különböztetés végett állítjuk össze, p. *Többet ér a' becsület a' pénznél*. *A' fekete sas erősebb a' fehérnél*.

4) Midőn a' jelzőt utána teszszük a' főnévnék, nagyobb kitüntetés vagy különböztetés végett, p. *Árpád, a' honalapító*. *Mátyás király, a' dicső*. *Péter, az apostol* (nem a' remete). *Zrínyi, a' szigeti hős* (nem a' költő).

Mikor használjuk a' neveket névelő nélkül?

Általán, midőn a' tárgyat, 's ennek tulajdon-
ságát különösen kitüntetni nem akarjuk, vagy, mi-
dőn a' tárgy már magában véve eléggé határozott;
különösen kihagyatik a' névelő:

1) A' tulajdonnevek elöl; p. *Szent István
fejedelemnek Sylvester pápa kirdlyi koronát kül-
dött. Pest legnépeseb, és legszebb városa Ma-
gyarországnak.*

Kivételnek: a) A' hegyek', völgyek', erdők', tavak',
folyók', és patakok' nevei, mellyek ha sem rag, sem
névutó, vagy birtokviszony által meghatározva nincse-
nek, felveszik a' névelőt; p. *A' Mátra messze ellátszik.
A' Bakony több vármegyére kiterjed. A' Duna és a'
Tisza legnagyobb folyóink.* De ha ragot vesznek fel,
vagy névutó járul utánok, vagy birtokviszonyba jönek:
inkább névelő nélkül használtatnak; p. *Mátra mellől jö-
vők. Bakonyban sok a' fa, Balatonban a' garda. Duna'
mentében sok város fekszik.* b) A' fogadók', és házak'
czimnevei, minthogy részint köznevekről vannak kölcsön-
özve; p. *A' kúrhöz szálltam, és a' szarvashoz járok
ebédre;* részint, ha tulajdonnevektől kölcsönözöttek,
különböztetés végett; p. *Az István főherczegnél lakom,
mást jelent, mint: István főherczegnél lakom.* c) Tulaj-
don személynevek, midőn családi vagy nemzetségi ne-
vül használtatnak; p. *A' Zrinyiek és a' Frangepánok ki-
haltak.*

2) Elhagyjuk a' névelőt a' személyragos ne-
veknél; p. *házamban úr vagyok; szolgámnak
parancsolok.* De nyomosítás és rámutatás végett a'
névelő ezek előtt is kitétetik; p. *Add ide a' köny-
vemet.* Hasonló esetben még a' személyes névmas
is kitétethetik; p. *Ez az én házam.* A' régiek ily-
lyenkor ki is hagyták a' névelőt; p. *Jöjön te orszá-
god, légyen te akaratom.*

3) A' közmondásokban többnyire elmarad;

p. *Szükség törvényt bont; halnak nem kell horg; kása nem étel; ökör iszik kellve, ember barátságért; farkasnak erdőt ne mutass; süketnek, vagy malomban ne hegedülj.*

1. *Jegyzet.* Névelővel, vagy a' nélkül egyaránt használtatnak 1-ör a' visszamutató névmások; p. *A' könyv, (a') mellyet adtál, nekem tetszik. A' vendégek, (a') kiket vársz, nem jönnek.* 2) E' szó: *isten, p. isten áldjon meg, v. az isten áldjon meg.*

2. *Jegyzet.* Ha a' mutató névmások: *az ez, ugyan-az ugyanaz* után névelő áll, ezt ki lehet hagyni, de helyette a' mutató névmások *on en* ragot vesznek fel, p. *Az a' ember v. azon ember; ez a' gyermek v. ezen gyermek; ugyanabban a' házban, v. ugyanazon házban lakom, mellyben te.*

Mire kell az egy számnev használataiban vigyáznunk?

Az egy számnevet sokan hibásan használják, midőn németek' módjára határozatlan névelő gyanánt élnek vele; p. *Adj egy széket, hadd üljek le, a' helyett: adj széket. Fogj egy tollat, és irj, a' helyett: fogj tollat, és irj.* Nyelvünk csak következő esetekben él vele:

1) Midőn határozottan csak egyet, és nem többet akarunk mondani; p. *Az egész házban egy embert találtam.* (nem többet).

2) Midőn valamely személynek vagy tárgynak egységére iratik körül, különösen regékben, és elbeszélésekben; p. *Élt hajdan egy király, kinek három fia volt.*

3) Használtatik a' főnév, és annak jelzője közé téve, melly esetben nyomosító erővel bír; p. *Derek egy ember; ez gonosz egy csapás volt.* Az illy mondat egészen más értelmű, mint ha az

egy a' melléknév elé tétetik; p. Egy derek ember többet ér száz rosznál; egy gonosz csapás egészen tönkre tett.

4) Magasztaló, vagy lealázó értelemben is vétetik; p. *Kár így czivódni egy hitvány gebén.*

5) Határozatlan gyűjtő nevek előtt, mint: *pár, falka, sereg, csapat, bokor; p. Egy pár csizmát vett; a' réten egy falka juh legel.* Egyéb-iránt ez többnyire az első szabály szerint történik.

Miképen lehet kikerülni a' németes egyet?

1) Annak egyszerű elhagyásával, p. e' helyett. ezt *egy halandó* ember el nem viselheti, így: ezt halandó ember el nem viselheti.

2) Az *illy olly, ilyen ollyan*, mutató névmásokkal, p. e' helyett: ezeket *mondá egy hangon, melly sztvrendítő volt*, így: ezeket *mondá olly* (nem is: *egy olly*) *hangon, melly sztvrendítő volt.* Magasabb nyelvben, mint költészetiben, az *illy olly* névmásokat el is lehet hagyni, p. ezeket *mondá hangon, melly sztvrendítő volt.*

3) Néha a' *valamelly, némelly* határozatlan névmásokkal, p. e' helyett: *ha egy ember irá t gyanival viseltetel*, így: *ha valamelly ember iránt gyanival viseltetel.*

Névragok.

Utasítás. E' czikk előtt czélirányos leszen a' tanulókat figyelmeztetni azon pontokra, mellyek a' *név'ükről és névragokról* a' Nyelvtan' első és második részében már előadattak.

Mikor használtatik a' név egyes számban?

1) Midőn a' név olly tulajdonnév, mellyet
Nyelvt. III. Rész.

csak egy meghatározott személy vagy tárgy visel; p. *Magyarországban lakom; V-dik Ferdinand a' királyom.* De ha valamely név többnek tulajdona, a' többes számú ragot is felveszi, valahányszor többről van szó; p. *Az Esterházy-ak közül négy-en haltak meg a' vezekényi csatában. A' Tiszával a' Körös-öket is szabályozták.* Többeszámúba tételük a' tulajdonnév akkor is, ha melléknévül használtatik; p. *Ha Hunyadi-ak és Zrínyi-ek volnátok,* azaz: olly jeles férfiak, mint Hunyadi és Zrínyi.

2) Midőn valamely általános eszmét fejezünk ki; p. *Az ember halandó,* azaz: minden ember halandó. *A' farkas ragadozó,* e' helyett: az emberek halandók, a' farkasok ragadozók.

3) A' gyűnevek már magokban is többséget fejezvé ki, rendszeren egyes számban használtatnak; p. *Magyar nép, tiszta búza.* De ha többféle illy gyűnév forog szóban, a' többes szám' raga is kiteendő; p. *Népek' hazája nagy világ.* (Vörösm) *A' tiszta búzák szépek; de a' rozsok silányak.*

4) Egyesben marad a' név, midőn többes számnév által határoztatik meg; p. *Öt ember; száz forint. S k bú kevés ör-öm.*

5) Végre általán, midőn csak egy személyről vagy tárgyról van szó.

Mikor van helye a' többes számú névnek?

Valahányszor egyféle tárgyból többet akarunk kijelelni, többes számú névtővel élünk. Felveszik pedig a' többes számú névtőragot a' főnevek, és bármely részei a' beszédnek, midőn főnévül használtatnak; p. *Mindnyájan ember-ek vagyunk. Neha a' gyöng-ék meggyőzik az erős-eket. Én és*

atyám egy-ek vagyunk. Jaj-okkal ostromolja az egeket.

Birtokos: é.

Mit kell tudni a' birtokos é ragról?

A' birtokos é-vel ragozott név vagy alanyúl, vagy állitmányúl használtatik a' mondatban. Első esetben mint egyéb tönevek fölveszi a' névragokat; p. Péternek is van háza Pálnak is; de Péteré szebb a' Pálénál. Péteréssel is voltam, Pálékkal is. Második esetben a' birtoknév' számát követi, p. Ez a' ház Péteré, ezek a' házak Péteréi, vagy: ez a' ház Péteréké, ezek a' házak Péterékéi. E' mondatokat így is fel lehet cserélni: Ez Péter' v. Péternek háza; ezek Péter' v. Péternek házai; ez Péterék' háza; ezek Péterék' házai.

A' nek (nak) ragról általán.

Miféle vonzatai vannak a' nek (nak) névragnak?

A' nek nak névrag kétféle viszonyban használtatik: 1) Midőn két tárgyat köt össze, mellyek mint birtok és birtokos elválaszthatlan viszonyba jönnek egymással; melly esetben a' birtokos, nek nak ragot, a' birtok pedig harmadik személyragot vesz fel; p. Isten-nek ház-a, ember-nek élet-e, azaz Isten a' birtokos, ház a' birtoka; ember a' birtokos, élet a' birtoka. Ezen viszonyban használt nek-et birtokvonzónak nevezzük. 2) Midőn kimutatja, 's mintegy kitüzi a' tárgyat, mellynek valami tulajdonítottatik, irányoztatik; p. Adj alamizsnát a' koldus-nak; parancsolj indulatid-nak; ne menj a' fal-nak; ne légy unalmas senki-nek; itt a' kitüzött

tárgyak: *koldus, indulatid, fal, senki*; vagy a tulajdonságot tünteti ki, melly valamely személynek vagy tárgynak sajátja; p. *Rosz-nak ne tarts engem; katoná-nak állott; bíró-nak való ember*; itt a kitüzött tulajdonságok: *rosz, katona, bíró*. Az illy viszonyokban használt *nek nak* ragot tulajdonítónak nevezzük.

1. *Jegyzet.* A' birtokos gyakran olly szoros viszonyba jő a' birtokkal, mellynél fogva a' *nek* elhagyásával a' két külön szó egygyé is olvad, 's összetett sző gyanánt tekintendő; p. *A' háznak fala bedőlt, a' házfal bedőlt. A' kocsinak hereke eltörött, a' kocsikerek eltörött.* Illy birtokviszony van az egész, és annak részei, a' tárgyak, és azok' lényeges tulajdonságai között; p. *asztalláb, ágyfej, ládfő, kapanyél, ekeszare; kézirat, hadnagy, násznagy, agyvelő, fagyöngy* stb.

2. *Jegyzet.* Azon különböző mód, mellyel a' birtok- és birtokos neveket összekötjük, egyik jeles tanúsága nyelvünk' böles szerkezetének. Vegyük fel például e' viszonyokat: *házfödél, ház' födele, háznak födele*; az első viszony: *házfödél*, legszorosabb 's egyenlő súlyt tulajdonít mindenik szónak; a' második: *ház' födele*, a' birtokot tünteti ki inkább; a' harmadik: *háznak födele*, mind a' kettőt nyomositja; miért is az első viszony a' nyomatosság' alsó fokán áll, a' második már felebb emelkedik, a' harmadik pedig legnyomatékosabb.

3. *Jegyzet.* Néha megesik, hogy gyakorlatilag véve a' *nek* ragosnév jelenti a' birtokot és vizont; p. *Seregeknek ura; három háznak birtokosa*, de ez csak látszatos fonákság, mert ezeket így lehet feloldani: *kié az úr? a' seregeké. Kié a' birtokos? a' három házé.*

Birtokvonzó: *nek (nak)*.

Mikor kell kitenni a' birtokvonzó nek nak ragot?

A' birtokvonzó *nek nak* ragot ki kell tenni:

1) Midőn a' birtokost különösen, és nyoma-

tosabban ki akarjuk tüntetni; p. *Halál-nak halálá-
val halsz.* (Halotti beszéd) *És jövének a' hegy-
nek magasságaiglan.* (Tatrosi másolat) *Ur-nak ne-
vében kezdessék minden jó dolog.* (Guary cod.) *Bemene Isten-nak házába.* (Münch. cod.) *Hiszek
egy Istenben, menny-nek és föld-nek teremtőjében*
(Apost. hitv.) Különösen van helye a' *nek nak* rag-
nak az innepélyes egyházi beszédekben és imádsá-
gokban, p. *Seregek-nek ura. Óh uram Jézus örök
dicsőség-nek királya, és világnak megváltója.*
(Kinizsiné' imak.)

2) Midőn a' birtokos név a' birtoknév után té-
tetik; p. *Merre zúgnak habjai Duná-nak, Tiszá-
nak.* (Kölcsey)

3) Nagyobb érthetőség' kedvéért, midőn a'
birtokos név a' birtoktól közbevetett szók, vagy
mondat által elszakasztatik; p. *A' vizsgálódás-nak
elalunni látszott lángja ismét fölgerjedt. Azon
ifju-nak, kit tegnap láttam, szép magviseletét
szeretem.* Egyes szóból álló közbevetett jelző azon-
ban nem kívánja a' *nek nak*' kitételét; p. *Egek' min-
denható ura.*

4) Ha a' birtokos főnévvel a' névutók, u. m.
alatt, felett, mellett, közepett, megett stb, jönnek
birtokviszonyba; melly esetben a' névutók is ra-
goztatnak; p. *Tenger-nek közepet-te; szék-nek alatta;
en-nek előtt-te; de hibás az illy szókötés: ten-
ger közepett-e, fal mellett-e, szék alatt-a* stb, jó
pedig: *tenger közepett, szék alatt.*

5) Ha több birtoknév egymástól függő vi-
szonyban jön elő: az utolsó fölveszi a' névragot,
a' többinél pedig elmarad; p. *Hunyadi' fényes
diadalá-nak innepét Romában is megtartották.*

A' régiék azonban így is irtak: *Az ország-nak nagyai-nak ajánlotta munkáját, e' helyett; az ország' nagyjai-nak.*

Mikor lehet elhagyni a' birtokvonzó nek (nak) ragot?

1) Ha a' birtokos közvetlenül a' birtok előtt áll, 's különös súlyt nem akarunk reá nyomni, vagy néha rövidség' és széphangzat' okaért a' nek nak elhagyathatik; p. *Rövid az ember' élete. Szent István magyarok' királya.*

2) A' városok', várak', helységek', erdők', mezők', ligetek', hegyek', völgyek', tavak', folyók', és patakok' tulajdonnevei után, midőn a' köznévi birtokviszonyban gondoltatik állani velök; p. *Pest' városa, Buda' vára, Csaba' helysége, Mátra' hegye, Rákos' mezeje, Balaton' tava, Sajó' völgye.* Így származtak némelly városok', helységek', vidékek' stb tulajdonnevei is, p. *Sámsonháza, Petőfalva, Mátyusfölde, Egervölgye, Istvántelke, Bánhida.*

Milly szókötési szabályt kell követni, ha több a' birtok, vagy birtokos?

1) Ha a' birtokos több, a' birtok pedig csak egy: ez utóbbihoz *a e (va ve, ja je)* egyes számu rag azaz *k* nélkül adatik; p. *Magyarok' hon-a; népek' isten-e; czigányok' lov-a; fejedelmek' hive; barmok' mezej-e.*

Jegyzet. Ha a' több birtokos, és egy birtok között több szó, vagy épen mondat áll: világosság, és érthetőség' kedvéért a' birtoknév (*k*-val) *ok uk, ek ök ük* ragot vehet fel, 's a' nek nak kitétetik, p. *Midőn a' fülemi-lék-nek vedleni kezd toll-ok, megszűnnek énekelni.*

2) Ha pedig a' birtokos egy, és a' birtok több: akkor ez *ai ei* (*vai vei, jai jei*) ragot vesz fel, p. *urasá' ház-ai, tehen-ei, lov-ai, drágaköv-ei, majorj-ai, cselédj-ei.*

3) Ha mind a' birtokos, mind a' birtok több, kétféle ragozásnak lehet helye: a) Ha a' birtokos és birtok közvetlenül állanak egymás mellett, vagy csak jelző által választatnak el, ekkor is a' második pont alatti szabályt követik; p. *uras g- k' ház-ai, gazdák' tehen-ei, katonák' lov-ai* stb. b) Ha pedig több szó, vagy egész mondat által választatnak el egymástól: nagyobb érthetőség' kedvéért a' birtoknév *aik eik* ragot vesz fel, és a' *nek nak* szükségkép hozzá ragasztatik a' birtokoshoz; p. *Olly emberek nek, kiket többször csaláson kaptunk, nem lehet bizni szavaikban.* De ha a' birtokosok közvetlenül a' birtokok mellé tételnek, a' mondat szokott alakban így áll: *olly emberek' szavaiban, kiket többször csaláson kaptunk, nem lehet bizni.*

Észrevétel. Nemelylek a' birtokvonzó *nek nak* ragot, mint feleslegest tekintik, 's úgy vélekednek, hogy azt egyszerűen ki kellene küszöbölni a' szabatos nyelvből. De mi ellenkező véleményben vagyunk, nem csak azért, hogy ezen raggal legrégiebb nyelvmaradványink szerteszét telvék, de a' dolog' belső természete miatt is; mert ezen rag' célirányos és ovatos használata a' beszédnek majd nyomatosságot, majd nagyobb érthetőséget, 's a' mondatoknak különböző fordulatot, és változatosságot képes kölcsönözni. Azon kell inkább lennünk, hogy egyes kifejezéseinket több oldalakká tegyük, nem pedig hogy bizonyos korlátba zárakozva mondattanunkat szegényítsük. Szegényítenők pedig minden esetre, mert akkor (hogy egyebekről hallgassunk) olly mondatok, mellyekben a' *nek* ragos név hátra tételük, nem volnának lehetségesek; p. *Merre zúgnak habjai Tiszán a k, Duná n a k.*

Tulajdonító: *nek (nak)*.

Melley igék vonzanak tulajdonító ragú neveket?

1) Mind azon igék, mellyek valamely személynek vagy tárgynak birtok gyanánt tulajdonítanak valamit, az illető személyt, vagy tárgyat tulajdonító raggal kívánják magok mellé. Illyenek: *ad, nyujt, ajándékoz, fizet, enged, oszt, osztogat* stb; p. *Adj a' koldusnak kenyeret. Engedj helyet az öregebbnek. Vess a' lovaknak szénát.*

2) Mellyek bizonyos személynek vagy tárgynak hasznára, vagy kárára tesznek valamit. Illyenek: *javasol, tanácsol, tilt, roszall, ellenez, hízkelkedik, köszön, árt* stb, p. *Ezt tanácslom, javaslom, parancsolom mindnyájatoknak. Roszallom, ellenzem, és megíti tom fiamnak az éjjeli kőborlást. Ártani senkinek nem akarok, de használni minél többeknek. A' cseléd dolgozzék urának.*

3) Mellyek valamely személynek vagy tárgynak bizonyos jegyét, vagy állapotát tulajdona gyanánt kitüntetik, azon jegyet vagy állapotot tulajdonító raggal vonzzák. Illyenek: *vél, sejt, gyanít, gondol, itél, állít, tart, vall, érez, tapasztal, ismer* stb, p. *Atyámat jónak tapasztalom irántam. Beszédedet sőtalanannak tartom. Azon idegent katonának nézem. Bárátomat jeles ifjúnak ismérem.*

4) Mellyek valamely állapotba helyezést, vagy helyezkedést jelentenek, az állapotjelentő nevet tulajdonító raggal vonzzák, p. *Papnak szentelték; katonának fogták; birónak tették; ta-*

nácsosnak nevezték. *Kalmárnak készül, szolgának szegődik, huszárnak áll be.*

Jegyzet. Ezek közül az átható igékkel járó *nek nak* ragok rá vé ragokkal felcserélhetők, p. *pappá szentelték, bíróvá tették, tanácsos s á nevezték.* A többi igéktől vonzott *nek nak* pedig néha *ül* raggal felváltható, p. *szolgaül szegődött, katonail ment.*

5) Mellyek valamelly személy, vagy tárgy felé irányzást, czélzást, indulást jelentenek, ez esethen a' *nek nak* a' személy' vagy tárgy' nevéhez ragasztatik, p. *nekem rohan; útnak indul; falnak megy; Pestnek vált utat; búnak ereszti fejét.*

1) *Jegyzet.* Ezen viszonyban a' *nek nak* helyett az értelemhez képest *felé*, vagy *ellen* névutókat, vagy *ra* névragot is használhatunk, p. *Elle nem rohan, v. rá m rohan; útra indul; Pest felé vált utat; búra ereszti fejét.*

2) *Jegyzet.* A' harmadik személy' tulajdonítója *neki* a) nagyobb indulat' kifejezésére használtatik az ilyen mondatokban: *Neki keseredik, neki búsul, neki búsulja magát; neki ered, neki esik, neki megy* stb. b) Nagyobb nyomatosság' kedvéért kitétetik a' *nek nak* ragos szó mellett is, p. *neki ment a' falnak, neki rohant az elleenség nek.*

6) Ezen igék: *kell, illik, tetszik, látszik, fáj, jól roszul esik*, az alanyeseten kívül tulajdonítót is vonzanak, p. *nem kell nekem más pénze. Illik neki a' szép ruha. A' szomszjasnak jól esik egy ital fris viz. Roszul esett neki a' vacsora.*

Jegyzet. A' *tetszik* és *látszik* igék a' személyes tulajdonítón kívül más tulajdonítót is felvesznek, p. *Nekem ez jónak tetszik. Neked ezen teher elviselhetlennek látszik.*

7) A' *van* ige, midőn birtokot jelent, továbbá a' *sincs nincs*, a' birt dolgot személyragozva, a' birtokost pedig tulajdonító raggal kívánják, p. *Pé-*

ter nek szép háza van. Nincsen nekem semmi bajom.

1) *Jegyzet.* A' van igének határtalan módja: *lenni*, midőn valamely állapotban vagy tulajdonságban létezést, maradást jelent, az állapotot vagy tulajdonságot *nek* *nak* raggal vonzza, p. *Jónak lenni szép dolog. Szolgának lenni nem könnyű.* De ha a' *lenni* a' *leszek* igének határtalana, 's ennél fogva valamely állapotnak vagy tulajdonságnak fölvételét jelenti: *vá vé* ragu nevet vonz, p. *Fegyelem által jóvá lenni. Urból szolgává lenni.*

2) *Jegyzet.* Az illy mondatokban: *ha neked volnék, ha neki voltam volna, ha nektek volnék, ha nekik voltam volna, a'* személy ragos *nek* ezen szók által felcserélhető: *helyedben, helyében, helyetökben, helyökben, v. személyedben, személyében* stb.

Melly főnevek vonzanak tulajdonító ragu neveket?

Általán, mellyek kárt vagy hasznot, kedves vagy kedvetlen érzést jelentenek, millyenek: *haszon, nyereség, öröm, kár, veszteség, teher, baj, veszedelem* stb; p. *Ifjunak nagy nyereség az oktatás. Némelly embernek kár a' kenyér. A' henye ember teher az országnak.*

Miféle melléknevek vonzanak tulajdonító ragú neveket?

1) Mind azon melléknevek, mellyek nyilván kitett, vagy titkon értett *van* ige által valaminek tulajdonságát kitüntetik, 's mint ollyat más tárgyra irányozzák. Illyenek: *adós, alkalmas, ártalmas, hasznos, illő, jó, rossz, káros, kedves, kellemes, kényelmes, szükséges, unalmas, üdvös* stb, p. *Péter adós Pálnak. A' sok evés ártalmas az egészségnak. A' tanulás szükséges minden embernek. E' hely szűk annyi tanulónak.*

2) Mind azon igenevek, mellyek valamire való képességet, rendeltetést jelentenek; p. *Bírónak való ember; katonának termett legény; tudósnak képzett ifjú*. Ide tartoznak mind azon igenevek, mellyek a' fennemlített igéktől származnak; p. *Falnak röpülő vaklégy. Jónak tetsző tanács. Koldusnak adott alamizsna.*

Jegyzet. Némelly indulatszók, vagy ezek helyett használt más beszédrészek is vonzanak tulajdonitót; p. *Jaj szegény fejemnek! Jaj neked! Mit nekem! Uszu neki! oda neki! isten neki!*

Tárgyeset: *at, ot, et, ét ö, t.*

Melly igék vonzanak tárgyeseti ragú neveket?

Tárgyeseti ragú nevet vonz minden cselekvő ige, és részesülő, sőt gyakran a' közép ige is, midőn cselekvő értelemben használtatik; fölveszi pedig a' tárgyeseti ragot azon név, mellyre az ige' cselekvése általhat; p. *Embert látok; járom az utcákat; őrt állok; megülöm a' lovat; sokat hallgató, keveset beszélő ember; országokat beutazott művész.*

Mikor lehet elhagyni a' tárgyeseti ragot?

1) A' személyragos nevek' tárgyesetei mellől, de csak az egyes szám' első és második személyénél; melly esetben kihagyási jellel szoktunk élni; p. *elvették a' kedvem'; ne hagyd magad'; terjeszd elő kívánságod'.*

2) Némelly táji szokás szerint a' határtalan módu igék előtt, p. *széna' gyűjteni ment; háztűz' nézni volt.*

3) Országos szokás szerint a' részesülők előtt;

melly esetben a' részesülő, és ragahagyott szó egy-
gyé olvaszhatók, p. *mindentudó, mindenható, hite-
szegett, urahagyott, kerékgyártó, kötéleve-
rő; szájtátva, vállvonitva. De az andó endő*
előtt rendesen kitéteik.

4) A' régiek a' *ván vén* állapotjegyző előtt is
elhagyták a' ragot, p. *tanács' tartván; térdek'
hajtván imádják vala; ajtó' betevén.* (Münch.
codex)

Okadó: ért.

*Melly beszédrészek vonzanak ért ragu ne-
veket?*

1) Általán minden ige, midőn olly cselek-
vést, szenvedést, vagy állapotot fejez ki, mely
más miatt, vagy helyett történik, p. *Adj hálát a'
jótéteményekért. Felelj az elkövetett kárért.
Ne csak pénzért dolgozzál, hanem becsületért
is. Eszik másért is.*

Ide tartoznak mindazon melléknevek, mely-
lyek valamelly főnévre mint okra vonatkoznak, 's
e' főnév ezen kérdésekre: *kiért v. miért? mi mi-
att v. helyett?* felel meg, p. *Felelős a' fiá-
ért; adós a' ruháért; becses a' fajáért;
háladatos a' jótéteményekért.*

2) Mind azon igék, mellyek cserére vonat-
koznak; mely esetben a' csere' értékét, becsét je-
lentő név veszi fel az ért ragot, p. *lovát eladta
száz aranyért. Legszebb tináját oda engedte
egy vadászéért.*

Jegyzet. Fölcserélhető az ért: 1) midőn árt, be-
csét jelent, *on én* raggal, p. *ezen kelmet megkapni két*

forint ért vagy *forint o n.* 2) *Midőn okot jelent, miatt névutóval, p. értem ne busúlj, azaz: miattam.*

Segítő: *vel (val).*

Melly szók vonzanak általán segítő ragú neveket?

Segítő ragú neveket vonzanak: 1) azon szók, mellyek kapcsolatot vagy érintkezést jelentenek; 2) valamelly szerrel, eszközzel működést jelentők; 3) mértékre vonatkozók.

Melly szók vonzanak segítő ragú neveket kapcsolati vagy érintkezési viszonyból?

1) Szövetkezést, társalkodást, mulatozást, osztozást jelentő igék, mint: *szövetkezik, szerződik, barátkozik, egyezkedik, egyezik, tár alog, társalkodik, mulatozik, tánczol, kártyázik, játszik* stb; p. *Jó jóval szövetkezik; kutya macskával ritkán barátkozik.* Ide tartoznak a' hasonló értelmű melléknevek is, p. *szövetséges velem; minden emberrel barátságos.*

2) Ezeknek ellenkezőjét jelentők, mint: *ellenkezik, háborkodik, gyűlölködik, utálkodik, harczol, küzd, perel, civődik, vit, vitáz, viszálykodik, verekedik, ütközik* stb; p. *A' török a' magyarral sokszor verekedett. Véleményben ellenkeznek egymással.* Ide tartoznak a' hasonló értelmű melléknevek, p. *Szomszédjával megférhetetlen.*

3) Az egyesülést, vegyülést, keverést jelentő igék, mint: *v gyít, vegyül, kever, zavar, elegyít* stb; p. *Vizzel keveri a' bort, szalmával.*

a' szénát. Így *a'* hasonnemű melléknevek: *elegy*, *vegyes*, *kevert*, p. *Rozzs al elegy búza*. Ide tartoznak az *együtt*, *össze*, és *egybe* igekötős igék, valamint az *együtt* határozó is, p. *Testvérevel összehaperelt*. *A' jegyesek egybekeltek egymással*. *Velem együtt gyarló emberek vagytok*.

4) Bővelkedést, és birtokot jelentő igék, mint: *bővelkedik*, *bir*; 's *a'* melléknevek: *dús*, *gazdag*, *teli*, *teljes*, *rakott*, *tömött*, *ékes* stb; p. *A' Tisza halakkal bővelkedik*. *Borral dús Baranya*. *Malasztal teljes szűz anyja*.

5) Mérközést jelentő igék, mint: *mérkőzik*, *bir*, *birkozik*, *vetekedik*, *versenyez*, *pályáz*, *felér* stb. *A' farkas nem bir az oroszlánnal*. *Egy szerény munkás felér két három lassuval*.

6) Bajlódást, vesződést, törődést, gondolást, bánást, foglalkodást jelentők, p. *Ki igen szeret más ügyeivel hivatlanul vesződni*, *az a' magáéval nem szokott törődni*.

7) Érintkezést és hasonlóságot jelentő ezen melléknevek: *mesgyés*, *közös*, *határos*, *szomszéd*, *rokon*, *osztályos*, *atyafi*, *kénytelen*, *kész*, *egyidős*, *egykorú*, *egyszőrű* stb; p. *Buda határos Pesttel*. *Nem örömet teszem, de kénytelen vagyok vele*. *Az én könyvem egykiadásu a' tiéddel*.

Melly igék kívánják segítő raggal a' szerek és eszközök' neveit?

Általán minden igék, azon tárgyak' neveit, mellyek' segítségével, közbevetésével működnek, segítő raggal kívánják magok mellé, p. *Szemmel lát*,

füllel hall; a' varga árral, a' szabó tűvel dolgozik; a' hajós evezővel húzza a' hajót. Különösen:

1) Segítést, ajándékozást, jutalmazást, tartozást, adózást, fizetést jelentők, p. *A' szegényt pénzzel segíti. A' hű barátot bizodalmaival megajándékozza. A' pályanyertest aranyakkal jutalmazták. A' ki sokkal tartozik, sokkal fog adózni.*

2) Élést, tartást, táplálást, hizlalást, kínálást, gyógyítást, szolgálást, kereskedést, fukarkodást jelentők, p. *A' puszták' fiai kenyérrel és szalonnával élnek. Borral kínálja vendégeit. Pénzével gazdálkodik.*

3) Nevelést, és öregbedést, kisebbedést, és fogyasztást jelentők, p. *A' rossz csaplár vízzel szaporítja borát. Te szerénységgel neveld eredményedet. Rágalmazással ne kisebbitd felebarátodat.*

Jegyzet. A' *nevel* ige, midőn táplálást jelent, csak néha veszi fel a' *vel* ragot, p. *téjjel neveli a' csecsemőt*; különben *on en ön* ragot kíván, mint: *köz költésge n nevelik az árvákat.*

4) Kérkedést jelentők, mint: *kérkedik, dicsekedik, kevélykedik, büszkélkedik, hányakodik, pompáz* stb; p. *Testi erejével kérkedik; nemességével büszkélkedik.*

5) Cserét jelentők; p. *A' városi életet falusival cserélte fel. Az aranyakat felváltotta ezüst tallérokkal.* Ezek egyébiránt *on* ragot is vonzanak; p. *Lovon szamarat, eben gubát cserélt,* 's mint föntebb, *ért* ragot is.

6) Fenygetést, csüggesztést vagy biztatást je-

löntök, mint: *fenyegtet, ijeszt, rettent; rémit, szomorít, keserít; biztat, bátorít, lelkesít, kecsgetet, buzdít* stb; p. *A' dögvész halállal fenyeget. A' szép tavasz jó termésseel biztat.*

Mikor ragoztatnak a' mértéknevek segítő raggal?

1) Midőn hasonlítás végett állanak a' mondatban, p. *A' mi kutunk három öllel mélyebb a' tjtéknél. A' sing néhány hüvelykkel rövidebb a' rőfnél.*

2) Midőn eszköz gyanánt használtatnak, p. *A' csikot itczével, az almát kosárral, a' burgonyát zsákkal mérik.*

3) Midőn az adásvevési árt úgy határozzák meg, hogy osztó értelemben vétetnek, vagyis valamely egységre vonatkoznak; melly esetben először *a e* személyragot vesznek föl, azután segítő ragot, p. *Hét forintjával árulják a' buzát*, azaz, egy mérejét. *Tiz krajczárjával vágják a' húst*, azaz: egyegy fontját. Összes értelemben pedig *on ön* ragot kívánnak, p. *Száz forinton adta el buzáját* (öszvesen). Segítő ragot vesznek föl a' számnevek is, midőn a' mennyiséget, melly bizonyos árért adatik, meghatározzák, hol azonban az ár vétetik egységnek 's rendesen csak tilkon értetik; p. *A' diót harminczával, a' tojást párjával adják*, azaz: diót harminczat, tojást egy párt adnak egy garasért.

4) Az időmértéket jelentő nevek e' kérdésre: *mikor?* többnyire segítő ragot kapnak, p. *Éjjel, nappal, öszszel, tavaszszal, ezelőtt három évvel* *Vel* ragoz szóból rövidítettett ez is: *este,*

v. *estve*, e' helyett: *est-tel*, *est-vel*, valamint hihetőleg ez is: *hajnal* a' régies: *lolvál* szóból alakult. Egyébiránt némelly időmértékek más raggal használatnak, p. nem mondjuk: *téllel nyárral*, hanem: *télen nyáron*, v. *télben nyárban*, így: *délben*, *hajnalban*, és *nyaranta*, így *naponta* is.

Jegyzet. A' *naponta* szót hibásan használják némelly írók, *napon nan* v. *naponként* helyett.

Fordító: *vá* (*vé*).

Melly igék vonzanak vá vé ragú neveket?

Általán, mind azon igék, mellyeknek átható, vagy benmaradó működése által a' tárgyak átalakulnak, átváltoznak, *vá vé* raggal kívánják azon tárgy' nevét, mellyre az átalakulás történik. Illyenek:

1) az áthatólag működők közül: *tesz*, *varázsol*, *bájol*, *bűvöl*, *választ*, *változtat*, *alakít*, *zúz*, *tör*, *olvaszt*, *aprit* stb; p. *Fiamat emberre teszem*; a' *hantot porrá zuzom*; a' *fát hamuvá*, a' *szalmát pernyévé égetem*; a' *zsuppot szecskává aprítom*; a' *kevélyet csuffá teszem*.

2) A' benmaradólag működők, vagy szenvedők közül: *válik*, *változik*, *leszen*, *alakul*, *képződik*, *törik*, *olvad*, *szakad*, *lángyul*, *keményül* stb; p. *Az ige testté lön*; a' *fa hamuvá égett*; az *üveg cserépe törött*; a' *jég vizzé olvadt*. A' *leszen* igével vonzatban álló nevek *vá vé* rag nélkül is használhatók, p. *Fiam katona lett*.

Jegyzet. Az állapotot, hivatalt, rangot jelentő nevek után *vá vé* helyett tulajdonító ragot is használhatunk, p. *Az esküttet szolgabírónak választották*; az *alispánt kinevezték tanácsosnak*.

Milly értelemben vétetik még a' vá, vé fordító rag?

Vétetik határozó értelemben is: 1) némelly határozatlan mennyiséget jelentő mellékneveknél, mint: *kis, kissé, kevés, kevésse, több, többé* 's ekkor szenvedő esettel fölcserélhető, p. *Többé v. többet nem szólok; kevesse, v. keveset várakozom.* 2) Tájdivatosan némelly helyneveknél, e' kérdésre: *hová?* p. *Győrre utazott, Fehérvárra ment.*

Jegyzet. Sajátságos értelemben és átváltozott alakban használtatik e' kifejezésekben: *ollybá* (olly-vá) *tartom, ollybá veszem*, azaz: ollynak tartom, ollynak veszem.

Mutató: *ül, ül.*

Mi az ül, ül mutató rag' eredeti értelme?

Az *ül* *ül* egyszersmind igeképző, 's annyi mint ollyanná v. hasonlóvá lesz, vagy bizonyos állapotot, alakot vesz fel, p. *szépül* azaz: széppé, vagy ollyanná lesz, mint a' szép; *erősül* azaz: erőssé, vagy ollyanná lesz, mint az erős szokott lenni. Innen a' nevekre átvitvén, jelent állapotot, hasonlóságot, vagyis annyit tesz, hogy azon tárgy, mellyre a' ragos szó vonatkozik, bizonyos állapotba tétett által, vagy valamihez hasonló, p. *Az árva gyermeket fia ül fogadta. A' katona vitézül viselte magát.*

Melly nevek vesznek föl mutató ül. ül ragot?

1) Hivatalt, tisztséget, szolgálatot, társaságot, szóval személyes állapotot jelentő nevek, midőn az ige ezen állapotokba való *felvételt*, vagy

átmenést fejez ki; p. *Az ismeretlen vándor uti társamúl szegődött.* Ezen esetben *vá vé* vagy *nek* *nak* ragokkal is fölcserélhető; p. *A' főbirót alispánúl, vagy alispánná, vagy alispánnak választották.* Az alispánt tanácsosúl, v. tanácsos-sá, v. tanácsosnak nevezték.

Ha pedig bizonyos állapotban létezést, maradást jelent: akkor *mint, képen, képeben* határozókkal felcserélhető; p. *Biróúl, v. mint biró, vagy biróképen igazgatta a' falut;* de nem mondhatom: *biróvá, vagy birónak igazgatta a' falut.*

2) Általán a' hasonlítási eszmét kifejező nevek, különösen: a) bizonyos *alakot* jelentők; p. *Porúl adta be az orvosságot,* azaz: por alakban; *lisztül térítette vissza a' gabonát,* azaz: lisztte örölvé; *palástul vetette a' dolmányt,* azaz: olly módon, mint a' palástot szokták. Illyenkor e' rag helyett használni lehet mind azon szókat, mellyekkel hasonlítást fejezünk ki, t. i. *mint, gyanánt, kép, képen, ként;* p. *A' botot fegyverúl, v. mint fegyvert, fegyver gyanánt, fegyverkép, fegyverként használja.* b) *Módot, szokást* jelentők; p. *magyarokul, erdélyiekül, szegény emberekül,* azaz: magyarok', erdélyiek, szegény emberek' módjára, v. szokása szerint. Illyenek: *ebül, kutyául, pórul járt; gonoszúl, ravaszúl, viselte magát.* Ezeket *mint* v. *mint a' féle* szókkal is föl lehet váltani; p. *Mint a' féle magyarok, szegény emberek, pórok, gonoszok stb.* c) *Testületet, társulatot* jelentők; p. *Ő felségének országúl megköszöntük* (azaz: országosan) *Bizonyosságot teszünk egész városúl.* d) Nyelveket

jelentő melléknevek, p. magyarul beszél, németül tud, görögül olvas. e) Véséget jelentő nevek, p. *apúl anyúl egy testvérek.*

3) Bizonyos helyet, és irányt kimutató nevek, p. *Alúl ködös, fölül derült a' hegy. Elül a' meglábolhatatlan víz, hátul az ellenség. Kivül csinos, belül mocskos. Arczúl fű a' szél.* Ezek különösen határozókül vétetnek; de általán a' többi nevek is, midőn *ül ül* ragot vesznek föl, csakugyan határozó értelemmel bírnak.

Helyragok.

Mit kell a' helyragokról előleg megjegyezni?

1) Helyrag (mellyek nagy részt időt is jelentenek) háromféle van, u. m. a) mellyek a' kiindulási pontot jelelik ki, ezen kérdésre: *honnan?* ilyenek: *ből, től, ról;* b) mellyek a' mozgás vagy terjedés' czélját, határát jelelik ki ezen kérdésre: *hová, meddig?* ilyenek: *be, hoz, ra, ig;* c) mellyek ezen kérdésre: *hol?* a' nyugvás', maradás, vagy cselekvés' terét, idejét határozzák meg, ilyenek: *ben, ott, on, nál.*

2) Ezen három rendbeli ragok között már eredetöknél vagy jelentésöknél fogva bizonyos rokonság van, így például: a) a' *be, ben, ből,* a' tárgyak' belsejét jelelik ki, p. o. *kert-be megyek, kertben vagyok, kertből jövök;* b) a' *ra, on* (v. rajta), *ról,* a' tárgyak' fölületét, p. o. *pusztára megyek, pusztán vagyok, pusztáról jövök.* c) *hoz, nál, től,* mellyek a' mozgás (cselekvés), vagy nyugvás' alapját, mellékét határozzák meg, p. o. *istenhez*

tért; kezénél a' hatalom; istentől várja gyógyulását; Péterhez megy, Péternél van, Pétertől jó.

3) Az *ig*, melly a' mozgásnak vagy terjedésnek véghatárát jeleli ki, a' *től* raggal áll legszorosabb viszonyban ollyképen, hogy a' *től* a' kiindulás' vagy terjedés' kezdetét, az *ig* végét jeleli ki: *Veled járok Pesttől Horto ágyig.* (Vörösm.)

4) Az *ott* (ett, ött, ütt, utt vagy t) leginkább helységnevekhez foglaltatik ragúl, p. o. *Pécs ett*, *Kolozsvárott*, vagy rövidítve *Kolozsvárt*, 's illyenkor a' *ra* és *ról* helyragokkal van társaságban, p. *Pécs ett*, *Pécsről*, *Pécsre*. Képez továbbá névutókat is, 's ekkor az *á é* és *ól öl* határozó ragokkal van rokonságban, p. *alatt* (hol?) *al-á* (hová?) *al-ól* (honnan?); képez végre más helyhatározókat is, p. o. *másutt*, *egyebütt*, *mindenütt* stb, mellyek a' *hol?* kérdésre felelvén meg, a' *hová?* és *honnan?* kérdésekre felelőleg ugyanezen szókat vagy *á é* és *onnan unnan ünne* szókat veszik föl képzőül, u. m. *másutt*, *máshová* v. *másuvá*, *máshonnan* v. *másunnan*; *egyebütt* *egyebüvé*, *egyebünnen*, *mindenütt*, *mindenhova* v. *mindenüve*, *mindenhonnan* v. *mindenünnen*. Az illy szók minden rokon értelmű igékkel viszonyban állanak.

Jegyzet. A' *végett*, *miatt*, *együtt* stb sem időt sem helyet nem jelentvén, vagy pusztá hasonlat szerint alkottattak, vagy képzőjök különböző eredetű, 's így a' vonzatra nézve is saját szabályaikat követik, azaz jelentéseiknek megfelelő szókkal állanak viszonyban, p. o. *vétkei miatt szenved*; *gyógyulás végett utazik*; *együtt él családja val*.

Beható: *be* (*ba*).

Mifele igék vonzanak beható ragos nevet?

A' *be* helyrag ezen kérdésre: *hová, mibe?* va laminek belsejébe törekvést vagy jutást jelent, 's ennél fogva természetes viszonyban áll minden rokon értelmű szókkal, millyenek, p. *megy, fut, törekszik, ügyekszik, jut, hat* stb; különösbbe pedig beható ragos nevet vonzanak:

1) Azon igék, mellyek valamibe kezdést, avatkozást, bonyolodást jelentenek, p. *ke er, keveredik, elegyedik, elegyít; kap, fog, vág, kezd, avatkozik, bonyolodik*; p. o. *sok dolog ba fog, nagy ba vág, rosz társaság ba keveredik*.

2) Mellyek erőszakos érintkezést, megtámadást jelentenek 's ekkor a' megtámadott tárgy' neve veszi fel a' *be* ragot, illyenek: *kap, vág, üt, csap, döf, kapaszkodik* stb; p. o. *hát ba vágta, fej be ütötte, haj ba kapott, oldal ba döfte*. Így származnak ezen mondatok is: *nagy fá ba vágta fejszét; szeget ütött fejébe*.

3) Azok, mellyek bizonyos helyzetbe, alakba, állapotba jutást jelentenek; illyenek:

a) *merül, esik, süllyed, dől, mélyed, száll, tér*, p. o. *álom ba merül, nyomor ba süllyed, magá ba tér, kezem be jut, dugá ba dől*.

b) A' *szeret* és mind azon igék, mellyek valaminek kezdő, szenvedélyes vagy esztelen megkedvelését jelentik, millyenek: *szeret, izlik, izelit, izeledik, bódúl, bolondúl, böszül*, és e' rokon értelmű melléknevek: *szerelmes, böszült*; p. o. *könyvei be szerelmes, vadászat ba izlett, táncz ba bolondult, játék ba böszült*.

c) Ezen igék: *öltözik, öltözködik, burkol, borúl* stb; p. o. *gyászba öltözött, felhőbe borúl a' nap.*

4) *Kerül, telik* 's rokon értelmű igék az *árt, becsüt, munkát, fáradságot* jelentő neveket *be* raggal vonzzák, p. o. *sok pénzbe és fáradságba kerül; sok időbe telik; semmi be hajtja, nagyba veszi.*

5) *A' be* igekötős igék, p. o. *az ellenség beütött az országba.*

6) Nyomositás végett az előszámlált igék néha *a' bele* határozót veszik maguk mellé, p. o. *nagyon bele böszült a' háborúba; bele szeretett saját árnyékába.*

7) Ezen kifejezés: *fejébe tette, vágta a' kalapot, e' helyett áll: fejére tette, vagy vágta; szemébe mondani, azaz: nyíltan, jelenlétében mondani.*

Marasztaló: *ben (bau).*

Melley szók vonzanak marasztaló ragot?

A' marasztaló rag: a) eredetileg helyben, bizonyos határok közötti nyugvást, cselekvést, létezést jelent ezen kérdésre: *hol?* p. o. *Budapest Magyarországbán van; a' lélekben sok jó és rossz szenvedély nyugszik.* Továbbá b) jelent időt ezen kérdésre: *mikor?* *délben, hajnalban.* Minél fogva természetes viszonyban áll minden rokon vagy megférő értelmű szókkal. Különösebben pedig vonzatik azon igéktől, mellyek

1) Hitet, bizodalmat, büszkélkedést, valamint az ellenkezők is, u. m. *a' mellyek kételkedést, bi-*

zatlankodást jelentenek, p. o. *hiszen istenben, erejében bizik, lovaiban büszkélkedik; kételkedik barátjai' hűségében.* Ide tartoznak az illy szólások is: *nincs benne kétség; Tamás vagyok benne; mi tagadás benne; nincs mód benne.*

2) Bővelkedést vagy szükölködést jelentők, p. o. *a' Tisza halakban bővelkedik; az ország nagy részt kenyérben szükölködik; a' világ' minden javiban duskálkodik; jó hírében fogyatkozik.*

Jegyzet. A' bővelkedik ige *vel* ragot is vonz, a' szükölködik régente *nélkül* névutóval is használtatott: *szükölködik vigasztalás nélkül.*

3) Gyönyörködik, *kéjeleg*, *unatkozik*, p. o. *a' munkában unatkozik, mások' szenvedésében gyönyörködik.*

Ide tartoznak az illy szólások is: *gyönyöre, kéje, öröme van a' vadászatban, tanulásban, heverésben; kedvet talál mások' oktatásában.*

4) A' hasonlító igék azon névhez, mellyre nézve a' tárgyak összehasonlittatnak, *ben* ragot vonzanak, p. o. *egyik ember észben fölülmulja a' másikat.* A' *ben* rag helyett *vel* vagy *ra* is használtatik, p. o. *ész-szel vagy ész-re.*

5) Az *áll* ige, p. o. *bőrében, tisztében, kötelességében, dicsőségében áll, hogy jó katona legyen.*

6) A' *részesül*, *osztozik*, *részt vesz*, igék azon tárgyak' neveit, mellyekre nézve az osztózás, részesülés, részvét történik, *ben* raggal vonzzák; azon személyek vagy tárgyak' neveit pedig, kik' vagy melylyek' társaságában az osztózás történik, *vel* raggal vesznek föl, p. o. *részt vesz a' gyűlésekben.* Öröke-

ben az árva gyakran idegenekkel osztozik. A rest nem részesül a munka utáni pihenés gyönyöreiben.

Ide tartoznak némileg a *fárad, téved* igék, p. o. *más' dolgaiban fárad; sokban hibáz, téved; nagyban vétkezik.*

7) Illy ragos neveket vonzanak a' következő melléknevek is, u. m. *jártas, keltes, biztos, ügyes, tudós, bünös, ártatlan, részes, gyanús, tudatlan, járatlan, állhatatos, állhatatlan, gyors, lassú, tehetetlen, telhetetlen, dús, gazdag, szegény, hiányos, p. o. ki mi ben bünös, abban gyanús; jártas a' tudományokban; állhatatlan feltételeiben; ártatlan a' lopásban.*

8) Az időt jelentő szók közül *ben* ragot vesznek föl a' következők:

a) Mellyek megfelelnek ezen kérdésre: *mikor?* p. o. *egyszer esik esztendőben; minden órában; minden időben, délben, hajnalban.*

b) A' jelen idejű részesülők, midőn időt vagy állapotot jelentenek, p. o. *oda menőben, visszajövőben, indulóban van, jövőben (jövendőben)*

c) A' következő határozók 's egyéb nevek, u. m. *hajdanában, minapában, hirtelenében, iránnyában, ellenében, közelében, keze' ügyében, izében, p. o. nem így volt ez hajdanában.*

d) A' személyragozott részesülők, midőn a' mondatból a' *mikor, midőn* kihagyatik, p. o. *siöttében megbotlott. Jöttében mentében he-*

lyett: *jövet* és *menet* is szokásban van, mi a régi *jövett-*, *menett-*ből látszik fenmaradottnak.

Miféle ragok 's névutók helyett használtatik még néha a' ben rag?

1) Az *ért*, *miatt*, helyett; p. o. *Bújában meghalt* (búja miatt); *a' haza' érdekében fárad* (érdekeért).

2) A' *közöl*, *között*, vagy *ből* értelmében; p. o. *kenyérben sem eszik eleget* (kenyérből); *sokat levágott a' törökökben* (törökök közül).

Kiható: *ből* (*ból*).

Mit jelent a' kiható rag?

Ezen rag valaminek belsejéből eredést, származást, kiindulást jelent 's annyiban különbözik a' *tól* és *ról* ragoktól; *hogy tól* a' *tőtől*, *alaptól*, *ról* a' *fölülettől* távozást, eredést, vagy elszakadást jelent, p. o. *kijön a' házból*; *elszakad a' háztól*, *leesik a' házról*.

Miféle szók vonzanak ből ragos nevet?

Értelménél fogva a' *ből* rag természetes viszonyban áll az eredést, kihatóst, távozást vagy erőszakos elszakadást jelentőkkel; melly esetben nevei azon tárgyaknak, mellyek' belsejéből ezen mozdulás történik, *ből* ragot vesznek fel; ilyenek:

1) *Ered*, *származik*, *keletkezik*, *foly*, *következik*, *szakad*, *költözik*, p. o. *nemes vérből ered*; *a' városból távozik*; *mi következik abból?* *szívből szakadt*.

2) Az anyag' neve, mellyből valami készül, *ből* ragot vesz föl, p. o. *fából csinált vas kari-*

ka, rézből öntött szobor. Isten a' világot semmiből teremté.

3) A' ki igekötős nevekből ragos nevet vonzanak, p. o. kiugratták a' bokorból; kihítták a' házból; kiforgatták nyugodalmából.

4)ből-lel ragoztatik az állapotot jelentő tárgy' neve, midőn abból átmenetel, elváltozás történik ezen igék mellett: lesz, válik, kerül, változik; csinál, készít stb; p. o. orvosból strásó lett; diákból lett katona.

5) Azon tárgy' neve, mellyből valamely rész elvétegetett,ből ragot vesz fel, p. o. a' kenyérből levágott egy karajt.

6)ből ragos nevet vonzanak a' szeretetet, kedvelést, utálatot, gyűlölést, sajnálatot, megbánást jelentő igék, midőn azon kútfő, mellyből a' szeretet vagy utálat ered,ből-lel ragoztatik, p. o. szívemből szeretem; lelkemből sajnálom; gyomromból utálok.

7) Az okot adó nevek szinteből ragot vesznek föl, p. o. fukarságból bőjtől; tiszteletből hallgat.

Illyenkor e' rag, miatt-tal is felváltható: tisztelet miatt.

8)ből ragot vesznek föl a' parancsolást, rendelést, meghagyás' kútféjét, eredetét jelentő nevek; p. o. isten' parancsából is tartozunk szeretni felebarátunkat.

Miféle raggal vagy névutóval cserélthetik fel néha a'ből rag?

Föl lehet cserélni e' ragot:

1) Közöl névutóval, ha sokaságról van szó,

p. o. sokból (sok közül) választott; juhából (juhái közül) tized a' szegényeknek adván.

2) A' miatt névutóval, p. o. tiszteletből (tisztelet miatt) hallgatok.

3) A' szerint, vagy -nál fogva rag- és névutóval, p. o. isten' parancsából (parancsa szerint).

Közelítő: hoz (héz, höz).

Mit jelent a' közelítő hoz rag?

A' hoz azon helyragok közé tartozik, mellyek mint a' be, ra, a' mozgásnak bizonyos tárgy felé irányulását jelelik ki, 's ezen kérdésre felelnek meg: hova? A' hoz annyiban különbözik a' ra és be ragoktól, hogy azok bensőbb vagy tartósabb érintkezést fejeznek ki, míg a' hoz inkább könnyű érintkezést, vagy csak közelítést jelent.

Miféle szók vonzanak közelítő ragot?

Ezen rag olly tárgyak' neveihez járúl, melly tárgyak felé a' mozgás vagy hajlás történik, 's így természetes viszonyban áll a' következő igékkel, u. m. közelít, köt, csatol, kapcsol, csatlakozik, kapaszkodik, ragad, ragaszt, tér, p. o. fához köti lovát; közelít a' városhoz, fűhöz fához kapaszkodik; hajához kap; földhöz ragadt ember; istenhez tér. Különösebben pedig vonzatik a' következő igéktől, u. m.

1) ragaszkodik, vonzódik, vonz, szít, simúl, p. o. a' durvaság nem vonz magához; ragaszkodik elveihez; simúl a' hazai szokásokhoz; vérehez szít stb.

2) szokik, törődik, p. o. zajhoz szokott; munkához törődött.

3) Melly igék valamihez értést jelentenek, u. m. *ért, tud, sejt*, p. o. *tud hozzá, mint hajdu a' harangöntéshez, mint tyúk az ábéczéhez; nem ért az igazgatás hoz.*

4) Mellyek valamely munkának megkezdését vagy szorgos folytatását jelentik, u. m. *fog, kezd, lát, nyúl*, p. o. *munkához fog; dolgaihoz lát, tékozláshoz kezd.*

5) Mellyek hasonlítást, illést, szabást, mérést jelentenek, u. m. *hasonlít, illik, illeszt, szab, mér, alkalmaz, idomít, igazít, igazodik, illeszkedik*; ezek mellett a' hasonlatúl felvett tárgy' neve ragoztatik, p. o. *apjához hasonlít; a' szokáshoz illeszkedik; testéhez szabták a' ruhát.*

6) A' következő melléknevek, u. m. *kegyes, nyájás, kemény, szigorú, igaz, hamis, hü, hűtelen, szives, szívtelen, kegyetlen, jó, rossz, illő, illendő, rokon, atyafi, közel, hasonló, hajlandó, fogható*, p. o. *a' jókhoz kegyes, a' rosszakhoz szigorú.*

Itt e' ragot *iránt*-tal is föl lehet váltani: *kegyes a' jók iránt.*

7) *Hoz* ragot vonz a' *közel* határozó, a' *képest* névutó, p. o. *a' hhoz képest, mihez képest; közel a' házhoz.*

8) Nyomositás végett *hoz* ragos nevek mellett a' *hozzá* is kitétetik, p. o. *hozzá fogott a' munkához.*

Mit jelent az ig határvető rag?

Az *ig* az idő- vagy térbeni mozgásnak vagy terjedésnek véghatárát jeleli ki, p. o. *holnapig honn maradok; t' megyek a' Dunáig.*

Miféle igék vonzanak ig ragos nevet?

Minden rokon értelmű szók, különösen mellyek messzeséget, terjedést, birtokot, tartamot (meddig-tartást) jelentenek; melly esetben azon név, melly a' véghatárt jelenti, *ig* ragot vesz fel, p. o. *egész a' diófaig övé*. Ha pedig nemcsak a' véghatárt akarjuk kijelelni, hanem a' mozgás', mérés', terjedés' kezdetét is: akkor azon név, melly e' kezdetet jelenti, *tól* raggal viszonyíttatik: *Pesttől Hortobágyig; tetőtől talpig derek ember*.

1. *Jegyzet*. Ezen szóktól: *sokáig, napig, mindig*, az *ig* el is maradhat, p. o. *soká elmarad; három nap esett az eső; mind vártalak*.

2) Nyomositás végett az *ig*hez néha *lan len* is függesztetik, melly a' régiek szerint a' határidőt, helyet vagy végső tárgyat magát is befoglalja, p. o. *mind egy ig elveszték a' harczban*, azaz csak *egy* maradt. *Egyig len elveszték*, azaz *egy* sem maradt meg.

Állapító: *on* (én, ön).

Miféle igék vonzanak állapotó ragot?

Általában mind azok, mellyek valamely tér, hely, vagy tárgy fölötti mozgást, megállapodást, foglalkodást, érintkezést, vagy elmékedést jelentenek; különösebben pedig ezek:

1) *függ, lóg, csügg, áll, van*, midőn a' hely' neve, mellyen valami *függ* stb, veszi föl az állapotó ragot, p. o. *résen a' füle, új szita szegen függ*.

2) Állapító ragot vesz föl az eszköz, melly által valami fogva vagy kötve tartatik, p. o. *féken tartja lovát*.

3) Állapító raggal jeletetik az érintés' helyé-

nek, megkezdés' vagy bevégzés' tárgyának neve, p. o. *pofon vágják; nyakunkon a' török; lopáson érték, csinen kapták; nászon kezdi, temetésen végzi.*

4) Állapító ragot vonzanak a' táplál, tart, hízik, hizlal, telet, telettet igék, p. o. *makkon hiznak a' disznók; szalmán telet; kenyéren vizen tartják a' rabokat.*

5) Állapító ragot vesznek föl az árnevek, ezen igék mellett: *vesz, ad, szerez stb, p. o. pénzén vette, gabonán cserélte. Itt ért rag is állhat.*

Ide tartoznak a' *veszt, nyer* igék is; *mit a' réven nyert, a' vámön elvesztette.*

6) Ezen igék: *gondolkodik, elmélkedik, tanácskodik, tanul*, p. o. *azon gondolkodom; az ország' dolgain elmélkedik; más' kárán tanul az okos. E' rag néharól, felől, felett* ragok- 's névutókkal is fölváltathatik.

7) Állapító raggal vonzzák az okot jelentő nevek a' következő igék, u. m. *tünődik, evődik, búsul, bánkódik, töprenkedik, boszongodik, kesereg, álmélkodik, iszonyodik, bámúl, báméskodik, nevet, mosolyog, mosolyodik*, p. o. *apja' halálán kesereg.* Itt az állapítót többnyire fölött névutóval is föl lehet cserélni.

8) Ezen igék: *osztodik, osztakozik, vitáz, perel, összevesz*; p. o. *osztognak a' róka bőrön* (az osztozás' tárgya ragoztatik).

9) *Iparkodik, munkál, munkálkodik, törekszik, dolgozik, fárad*; melly esetben a' törekvés' tárgya állapító ragot vesz föl, p. o. *azon vagyok, azon iparkodom; a' szobrász mellszobron dolgozik.*

10) Állapító ragot vonzanak ezen névutók 's határozók: *át, átal, keresztül, túl, innen, kívül, belül, alul, felül*, p. *Dunán túl, Tiszán innen; házon kívül, kerten alul* stb. A' *kívül* mellett ragtalanúl is állhat a' név, p. o. *ház kívül, kétség kívül*.

11) Állapító ragot vesznek föl az időnevek e' kérdésre: *mikor?* p. *hétfőn kedden, télen nyáron* stb. A' *kor* és *nap* nevek e' ragot rendszeren elhagyják: *minap, mikor*.

Micsoda értelemben használtatik még az állapító rag?

1) Használtatik néha *nál* rag értelemben is, p. o. *szaván fogják a' harist*.

2) *Úl ül* helyett, p. o. *rosz néven vette, rosz nevül*.

1. *Jegyzet*. Midőn állapító ragos név nincs a' mondatban, az állapító helyett *rajta* határozó használtatik, p. *rajta vesztett*. Mi nyomatosság' kedveért az *on* ragos nevek mellett is kitétetik, p. o. *rajta kapták a' csaláson*.

2. *Divatosak* e' különösebb mondatok is: *rajta veszett a' csúf név; rajta vesztett, p. o. a' halászaton; rajtam, akaratomon nem mulik*.

Felható: *ra (re)*.

Miféle szók vonznak felható ragot?

A' felható rag eredetileg a' tárgyoknak, melyek' neveihez járul, fölületét jeleli ki alapúl, hová valami helyeztetni, mozdulni vagy irányoztatni gondoltatik; miért általában vonzatik minden rokon értelmű, azaz hasonló irányú, mozgást, helyzetet jelentő szóktól, p. o. *homokra építi há-*

zát; fára száll a' madár; ágra kapaszkodik. Különösebben pedig vonzatik következő igéktől:

1) Felindulást jelentő igéktől, midőn a' felindulás' tárgya felható ragot vesz föl. Illyen igék a' következők: *haragszik, neheztel, boszankodik, agyarkodik, irigykedik*, p. o. *haragszik szomszédjára; irigykedik az egész városra; neheztel barátaira.*

2) Hatást, parancsolást jelentő igéktől, p. o. *lelkére kötöttem; rá parancsoltam.*

3) Kérést, sürgetést, kényszerítést, esküt, fogadást jelentő igék mellett az indok, minél fogva kérünk, a' tárgy' neve, mire fogadtunk vagy esküszünk, felható ragot vesz föl; p. o. *Mindenre kérlek; mennyre földre esküdött; lecsületemre fogadom.*

4) Becsülést, elítélést, kárhoztatást jelentő igéktől, midőn a' becsüt vagy büntetést, kinszenvedést jelentő nevek felható ragot vesznek föl, p. o. *halálra ítélték; nagyra becsüli; pokolra kárhoztatja.*

5) Felfödözést jelentő igéktől, u. m. *talál, jut, bukkan, botlik*, p. o. *gazdag erre talált; magasra jutott; ellenségeire bukkant.*

6) Tanítást, oktatást, intést, biztatást, szoktatást, vezetést, csábítást jelentő igék mellett az eszmét, tudományt, foglalkozást vagy állapotot jelentő neveket felható raggal vonzzák, p. o. *a' ki igazságot mond, jóra tanít; rosszra csábítja pajtásait; henyéségre szoktatja cselédeit.* Ide tartoznak az ilyenek is: *balra magyarázza; jóra érti.*

Továbbá felható ragos nevet vonzanak a' következő igék: *figyelmez, vigyáz, néz, tekint, tönyelvt. III. Rész.*

rekszik, iparkodik, ügyekszik, ajálkozik, szánja magát, visz, megy, p. o. jobbra tekints, balra nézz; hajt a' szóra; figyelmez tanítóira; hallgat a' jó tanácsra; vigyáz becsületére; nagyra törekszik; tartós munkára szánja magát; minden rosztólra ajálkozik; nem sokra megy; isten nagyra vitte dolgát.

Ide tartoznak a' ráfogást, háritást jelentő igék; p. minden rosztól más emberre hárit; szomszédjára fogja a' csirke-lopást.

7) Ezen igék: fordul fordít, változik változtat, válik, a' változás' alakját vagy fordulást, minőséget jelentő neveket felható raggal vonzzák, p. o. jóra fordult dolga; halálra vált; madárra változott.

Ez utóbbi azonban szokottabb illy alakban: madárrá változott.

8) Feledkezik, emlékezik, bámul, gondol; melly esetben a' felható raggal a' tárgynál megállapodást akarunk kifejezni, p. o. emlékezzünk öseinkre; rá feledkezett, azaz: rá bámult.

9) Oszt, oszlik, török, zuzik, szakad, darabol, a' részt jelentő neveket felható raggal vonzzák, p. o. Magyarország négy kerületre oszlik; a' nemzet pártokra oszlik; a' tükör száz darabra törött; izre porra zuzik.

Ez utóbbi azonban szokottabb így: izzé porrá zuzik.

10) Felható ragot vonzanak a' következő melléknevek: alkalmas, képes, kész, hajlandó, kellő, való, képtelen, alkalmatlan stb, p. o. ki mire hajlandó, arra alkalmas is szokott lenni; jóra való, semmire kellő.

11) E' névutók: *nézve, nézvest, nézt*; *mir e nézve, arra nézvest*, erdélyiesen: *nézt*.

12) A' felható rag használtatik árt, idő- és távolsági határt megállapító értelemben, p. o. *tiz fo- rintra tart egy juhot; eltávozott egy hétre, örök időre; Pest Budához 300 ölnyre van; estvére harangoznak*.

13) Nyomositás végett e' rag mellett a' *reá rá* is kitétethetik, p. o. *r á ismert saját munkájára*.

14) Feljegyzendők e' sajátos szólások: *apjá- ra ütött* (azaz egészen hasonló); *csomóra, hu- rokra, bokorra köti; magára érti a' példáz- gatást; észére tért*.

Mifele értelemben használtatik még a' fel- ható rag?

1) *Hoz és be* értelemben, p. o. *kütra megy; vizre hajtja marhát*.

2) *Felé* helyett, p. o. *jobbra*, azaz: jobb *felé; előre, hátra, csáléra, hajsza tüledre, hozzádra*, mi így is mondatik: *tüled hozzád*.

3) *Ellen'* értelmében, p. o. *Hunyadi a' tö- rökre ment; Szoliman megszállá Sziget' várát az jó vitéz úrra, gr. Zrinyi Miklósrá. (Kró- nika)*

Ide tartoznak az ilyenek is: *nyulakra va- dász, fogfájásra olvas*.

4) *Szerint'* értelmében, p. o. *kényére éli vi- lágát; kedvére tesz*.

5) Az *ige'* határtalan módja helyett ugyanazon igéből képzett főnév is e' raggal használtatik, p. o. *jószágai' megtekintésére ment, vagy jószágait megtekinteni*.

Leható: *ról* (*ről*).*Miféle igék vonzanak leható ragot?*

A' leható ragos nevek természetes vonzathan vannak minden olly igével, melly *le* igekötőt bir, továbbá mozgást, távozást, távolítást jelent ezen kérdésre: *honnan?* minthogy maga ezen rag is olly nevekhez szokott járulni, mellyeknek fölületéről valami kiindulni, távozni, elszakadni vagy elszakasztatni állittatik; p. o. *a' házról leesett, a' hegyről leszakadt; leszedi az asztalról a' tányérokat.* Különösebben pedig vonzatik a' következő igéktől:

1) *aggódik, gondoskodik, gondolkozik; okoskodik, emelkedik, bölcselkedik, vélekedik, keltelkedik, tart, itél, gondol; feledkezik, emlékezik, p. o. kiki gondoskodjék magáról; ne feledkezzünk megfebarátinkról; emlékezzünk régi-ekről.*

Jegyzet. Gondol és emlékezik, feledkezik ra felhatóval is állhat, p. o. rá emlékezett; barátira gondolt.

2) *Tud, tudakoz, tudakozódik, tudósít, értesül, értesít, meggyőz, meggyőződik, kérdezősködik, p. o. barátja' hollétéről tudakozódik; meggyőződtem állításod' valóságáról.*

E' helyett a' leható *felől* névutóval is fölcserélthetik: *arról*, vagy a' *felől* tudakozódik.

3) *Dicsér, magasztal, hiresztel, nevez, ismer stb, p. o. Budát dicsérik szép kilátásáról; a' Hegyalja világszerte el van hiresztelve jó boráról.*

Ide tartoznak az ezekkel rokon melléknevek

is: *hires, nevezetes, ismeretes*, p. o. *Balaton fogas haláról nevezetes. Hazafiságáról ismeretes.*

4) *Lemond, letesz*, p. o. *Lemond a' hivataláról; letesz a' hódításról.*

Mikor használtatik még néha a' lehető rag?

1) *Felől helyett*, p. o. *azt hallottam a' kereskedőről, hogy megbukott. Sokat beszélnek róla vagy felőle.*

2) *ből értelmében*, p. o. *erdőről hord fát, a' Dunáról vizet.*

Távolító: tól (tól).

Miféle szók vonzanak távolító ragot?

A' távolító rag azon nevet, mellyhez függesztetik, az eredés', eltávozás, elszakadás, távollét' kezdő pontjaúl tüzi ki, miért is természetes vonzatban van minden rokon jelentésű igékkel, tehát mind azokkal, mellyek valami anyagi vagy szellemi jónak vagy rosznak eredését, származását, eltávozását jelentik, millyenek: *ered, származik, kezdődik, távozik, távol, messze van, szakad, esik, függ*; a' melly igék *el* igetővel birnak, p. o. *mindnyájan Adám tól származunk. Pest Budától nem messze van; elszakad testvéreitől.*

Különösebben pedig vonzatik következő igéktől:

1) *vár, kér, reményl, követel*, p. o. *Isten-től várjuk az áldást; az adósoktól pénzünket követeljük.*

2) *ovakodik, tartózkodik, fél, ijed, intózik, borzad, iszonyodik, idegenkedik*, p. o. *ódd ma-*

gad' a' rosztól; tartózkodjál a' játéktól, nem fél a' kísértettől; meg nem ijed a' maga' árnyékától.

3) különbözik, válik, búcsúzik, elszakad, elfajzik, p. o. A' narancs különbözik a' pityókától; a' diák búcsúzik társaitól; elszakadt honától; elfajzott a' többitől; elütött apjától.

4) megszabadul, szabadit, ment, menekszik, tisztít, tisztul, megürül 's a' rokonértelmű melléknevek: tiszta, ment, független, szabad, p. o. megmenekedett a' haláltól; minden bűntől ment; tiszta minden bűntől; munkától szabad idő; eszméktől üres fej.

5) megfoszt, p. o. megfosztották utolsó fil-lérétől. Itt a' tárgy' neve, melyet elveszünk, ragoztatik távolítóval.

Jegyzet. Azon el igekötős igék, melyek mint a' megfoszt, erőszakos elvétel jelentenek, abban különbözök a' megfoszt igétől, hogy nem a' tárgy, melyet elveszünk, hanem annak neve, kitől elveszszük, ragoztatik távolítóval, p. o. elfoglalta szomszédától a' földet; elrabolja pénzét az utastól.

6) tud, hall, p. o. apámtól tudom; tőle hallottam.

7) Vonzatik szenvedő igéktől, p. o. szomszédaitól megrabolgatott.

E' helyett, főleg ha a' mondatban más től-lel ragozott szó is van, az által névutó inkább használtatik: szomszédai által mindenétől megfosztatott.

Jegyzet. A' szenvedők' gyakori használata teljességgel nem magyaros; miért azt lehetőleg kerülni kell.

8) A' kezd, számít, számíttatik távolító ragoz neveket vonzanak, melyek a' hely vagy idő-

mérésnek kezdetét jelentik; p. o. *A' jelen korszak' éveit Kristus' születésétől számítják; a' szilfától kezdik a' mérést.*

9) *A' fogva* névutó is illy ragu neveket kíván, p. o. *mától fogva, tegnaptól fogva*; melly esetben *óta*-val felváltathatik, de akkor a' *től* rag kimarad: *tegnap óta* (hibásan iratik: *tegnaptól óta*).

Mikor használtatik még a' távolító rag?

1) Használtatik *miatt* helyett, p. o. *nem lát a' füsttől; elkábult a' gőztől.* Ez értelemben többnyire mindenütt használható, hol különben a' *miatt* névutónak helye van, p. o. *nedves a' harmattól; részeg a' bortól; büdös a' kévelységtől.*

2) *által* helyett, p. o. *magától* értetik.

Veszteglő: nál (nél).

Miféle szók vozanak veszteglő ragot?

A' veszteglő *nál* valamelly tárgy mellett, vagy annak közelében létezést, tartózkodást vagy cselekvést jelentvén, természetes viszonyban áll minden rokon értelmű szókkal, főkép igékkel, p. o. *anyjánál van; a' pataknál mulat*; különösebben pedig vonzatik a' következő igéktől:

1) *kap, fog, rug, von, huz*, midőn az érintkezési helyet vagy pontot meghatározó nevek *nál* ragot vesznek föl, p. o. *hajánál fogta; szarvánál ragadta meg; annál fogva, minél fogva.* Melly esetben az állapító *on* raggal cserélthetik föl 's ez szokottabb is amannál, p. *szarvon fogta, nyakon kapta.*

2) Vonzatik hasonlítást jelentő szóktól, melyek a' hasonlítás' kö:épfokai, mid:ön azon tárgy, mellyhez más tárgyat hasonlítunk, nál ragot vesz föl, p. o. *az arany drágább az ezüstnél; nincs szebb virág a' rózsánál.* Mid:ön a' nálam nálad stb hasonlítottatnak, újra nál ragot vesznek föl; de az ki is hagyatik, p. o. *nálánál*, vagy: *nála jobb embert nem tudok.*

3) Valamelly foglalkozás mellett töltött idő is nál raggal fejeztetik ki; p. o. *Roszul lett az ebédnél; sírt a' temetésnél.* Melly esetben e' névutóval is felcseréltethetik: *közben. Munka közben elaludt.*

4) A' bolti, fogadói 's hasonló czímnevek nál raggal használtatnak: *az arany bikánál; a' szarvasnál.* Nem magyarosak illy felirások: *Vendégfogadó a' nádorhoz, oroszlánhoz.*

Miféle ragokkal és névutókkal cseréltethetik fel néha a' veszteglő rag?

1) A' mellett, köz:öt, közben névutókkal hely-, tér- és időt jelentő neveknél, p. o. *a' vivásnál* (vivás közben) *megsebesedett; Mohácsnál* (Mohács mellett) *nagy ütközet volt.*

2) Némelly vidéken a' hoz helyett hibásan; p. o. *gyere nálam*, e' helyett: *hozzám.*

3) Szinte hibásan használtatik néhol a' távolító rag helyett, p. o. *szebb tölem* (régies).

Hasonlító: *kép, képen*; időrag: *kor*; osztó: *anként* stb, tömegesítő: *astúl.*

Mit kell ezen ragokról előleg megjegyezniünk?

A' hasonlító, osztó, tömegesítő, 's időrag tulajdonképen határozó értelműek; minél fogva mentek minden szorosabb vonzattól 's bármely rokon értelmű szóval viszonyba jöhetnek. 'S e' végett csupán értelmökre kell ügyelnünk, hogy a' mondatot helyesen állítsuk össze.

Mit jelent a' hasonlító kép, képen, ként, 's miféle nevekhez függesztethetik?

1) A' *kép, képen* rag már nevében viseli jelentését, jelent tudniillik hasonlítást 's rokon értelmű a' *gyanánt, szerint, módon, mint* szókkal, mellyekkel fel is cserélhető, 's függesztethetik minden szóhoz, mellyhez valamit hasonlítunk: *csigakép mászott elő*, azaz: *mint csiga*; *semmikép nem tud haladni*, azaz: *semmi módon*. Néha *ül* ragokkal is fölcseréltetik: *példaképen, példaül*.

2) A' *ként* inkább helyettesítő, 's a' *gyanánt, szerint* névutókkal 's a' *mint* szóval rokon, mellyel föl is cseréltethetik, p. o. *magamként*, azaz: *mint magam*. *Istenként imádják*, azaz: *isten gyanánt*. Innen származtak: az *akként, ekként, azonként*.

Jegyzet. A' régiek a' *ként* helyett *ént*-et használtak hasonló értelemmel, p. o. *legyen neked a' te beszédedént*, most: *beszédedként*, vagy *beszéded szerint*.

Mit jelent a' tömegesítő a stúl, o stúl stb?

Ezen rag szinte nevével hordja jelentését is, azaz: tömegesítés, összefoglalás értelmét adja a' neveknek, mellyekhez kapcsolatik 's többnyire az *együtt, egész* szókkal oldathatik föl, p. o. *lelkestül teste stül*; *oda vagyunk falu stül*, azaz: a' faluval *együtt*.

Miféle szókhoz kapcsoltatik az osztó an-
ként stb?

1) Minden tőszámnevhez, u. m. *egyenként*,
kettőnként, *háromként*, *ötönként*, *ha-*
tonként, *százanként*.

2) Minden neveihez olly tárgyaknak, mellyek
mint egyenlő részei valamelly egésznek, különvé-
tetnek sorozatba, p. o. *háza nként*, *darab on-*
ként, *fok onként*, *évenként*, *közönként*,
koronként.

Ez esetben gyakran felváltható a) a' ról, ra ra-
gokkal, p. ház-ról ház-ra, időről időre; b) a'
számra szóval, p. *darab onként*, *forint onként*,
azaz: darab, forint számra.

Jegyzet. Ide tartozik a' *naponként* is, azaz: nap-
ról napra, mi helyett hibásan a' *naponta* szó kezd el-
harapozni, mi egészen mást jelent, tudniillik: *nappal*,
valamint *éjente*—*éjjel*, *régente*—*régen*, *ifjonta*—*ifju kor-*
ban. Illy gondatlan felcseréléssel nem műveljük a' nyel-
vet, de szegényítjük, kiölvén egyes szavaít az által,
hogy értelmöktől megfosztottuk 's olly értelemre vittük
át, mellynek kifejezésére más élőszó is van.

Mit jelent a' kor időrag 's miféle szókhoz
függesztetik?

Ez szinte nevében hordja jelentését; járulhat
minden időt jelentő nevekhez, p. o. *tavaszkor*,
múltkor, *aratáskor*.

Jegyzet. Minthogy a' helyragok többnyire időt is
jelentenek, a' kor helyett gyakran egyéb ragok is hasz-
náltatnak, és pedig néhol kizárólag, néhol közösen, p.
o. *hajnalkor* vagy *hajnalban*, *délkor* *délben*; *ta-*
vaszkor *tavaszzal*, *őszkor* *őszszel*.

Különösebben használtatik a' kor ezen szók-
nál: a) *éjféلكor*, *múltkor*, *aratáskor*, *szüret-*

kor stb, midőn tudniillik csupán időpontot, nem pedig hosszú időt akarunk kifejezni.

b) Az állapító használtatik ezen szóknál: *télen, nyáron, hétfőn, kedden, szerdán, csütörtökön, pénteken, szombaton; vasárnapon* helyett a' rövidebb *vasárnap* használtatik.

c) A' marasztaló használtatik: *évben, esztendőben, minapában, hajdanában, időben, korban* (időn, koron is mondatik).

d) A' társasító használtatik: *tavaszzal ősszel, múlt úttal, alkalommal* (azaz: a' múlt út' alkalom' idején).

e) Kitűzött időhatárt jelent a' felható, p. o. *mára, holnapra*.

Midőn hosszabb időt akarunk jelenteni: *közbe, fogva*, a' *hoz* raggal együtt használtatik, p. o. *mához egy vagy két stb hétre, mához esztendőre*.

Midőn átmenetelt akarunk kifejezni egy időről másra, a' lehető rag' társaságában használjuk a' felható ragot, p. o. *márol holnapra, szerdáról csütörtökre*.

f) Az *ig* véghatárt jelent, p. *egy hétig, hónapig*.

Midőn a' két véghatárt akarjuk kifejezni, a' *től* társaságában használjuk, 's ekkor a' *től* a' kezdetet, az *ig* a' véget jelenti, p. o. *Hétfőtől szombatig, mától hónapig*.

g) A' szokottabb időnevek így ragoztatnak: *perczben, pillanatban, órában* (órán), *napon* vagy *nap, héten, hétfőn* stb, *hónapban, évben, esztendőben* (éven, esztendőn), *tizedben, században, időben, korban, tavaszzal, ősszel*,

télen nyáron, hajnalban, reggel, délelben, este, éjjel, alkonyodáskor, éjféلكor, első harangozáskor; asztal fölött; ebéd, munkaközben, ebédkor, vacsorakor, mindenkor, soha stb.

Miféle ragokat vesznek föl különösen a' helyek', helységek' tulajdonnevei?

A' várak', városok', faluk' és puszták' neveihez a' hova? honnan? és hol? kérdésekre járuló ragokra nézve a' nyelvszokás ingadozó; mit e' tekintetben határozni lehet, következő:

1) Azon helyneveknél, melyekhez a' hol? kérdésre *on, én, ön, n* állapító-rag függesztetik, a' hová? kérdésre általában *ra, re*, a' honnan? kérdésre pedig *ról, ről* használtatik, p. o. *Budán*, tehát *Budára, Budáról*; *Pest-en*, tehát *Pestre, Pestről*.

2) Azon helyneveknél pedig, melyeknél a' hol? kérdésre *ben, ban* felel meg, a' hová? kérdés *be, ba*, a' honnan? *ből, ból* ragot kíván, p. o. *Pozson-ban*, tehát *Pozson-ba, Pozson-ból*.

3) Szokásban van némely helyneveknél, a' hol? kérdésre *on*, vagy *ben* rag helyett *att, ett, ott, t*, képzővel is felelni, p. o. *Fejérvár-on*, vagy *Fejérvár-ott*; *Győr-ben*, vagy *Győr-ött*. Az ilyeneknél a' hová? kérdésre *ra, re, be, ba* helyett *vá, vé* raggal is felelhetünk, p. o. *Fejérvárrá, Győrré*.

Az itt előadott 1. és 2. szabályokra nézve pedig következők figyelembe veendőek:

1) *on, én, ön, n*, tehát *ra, re*, és *ról, ről* ragokat vesznek fel:

a) A magánhangzón végződő helynevek többnyire, de az *i* végzetűek kétesek.

b) *A' b, cz, cs, d, f, g, gy, j, k, l, ly, p, r, s, sz, t, ty, z*, és *zs* végzetűek, p. o. *Vereb-en, Vereb-re, Vereb-ről; Horpács-on, Horpács-ra, Horpács-ról*. Kivételnek: *Zágráb, Győr, Sátoralja-Ujhely, Érsekujvár, Eger, Modor, Nagyszombat, Rimaszombat*.

2) *ben*, tehát *be*, és *ből* ragokat kívának:

a) *A' világrészek', birodalmak', országok', tartományok', vármegyék', szigetek', vidékek', erdők', ligetek' nevei*, p. o. *Afrika-ból Ázsiába költözött; Indiában telepedett meg*.

6) *A' külföldi városok' nevei*, akarmilly végzetűek legyenek, p. o. *Bécs, Lincz, Pápa, Dresda*.

c) Az *m* végzetűek, p. o. *Veszprém, Komárom, Bajom*.

d) Az *n* és *ny* végzetűek, p. o. *Surány, Párkány*.

Névutók' vonzata.

Mit kell a' névutók' vonzatáról figyelemben tartani?

A' névutók' nagy részt önálló', minden esetre pedig világos értelmű szók' levén, minden rokon értelmű nevekkel állhatnak viszonyban, például a' helyhatározó névutók' minthogy időt, sőt néhány más viszonyt is jelent, mind hely- mind idő-, sőt egyéb nevekhez is függesztethetnek; ellenben az időjelentő óta csupán időnevekhez, az után pedig mind hely- mind időnevekhez, p. o. ház körül, Jakab nap körül; Duna felől jön; más fe-

lől beszél; tegnap óta; de nem mondhatom: a város óta, hanem a várostól kezdve. A' miattot nem kell összezavarni a végett-el; az okot fejez ki, ez pedig czélt, p. o. egy szó miatt megharagudott rám; egy szó végett az egész szótárt átlapozta.

Azon névutók- 's illetőleg határozókat, mellyek ragozott nevet kívánnak, alább fogjuk előadni.

Töb b v o n z a t.

Mit kell a' több vonzatról tudnunk?

Az előadottakból kitetszik:

1) Hogy ugyanazon szó változó viszonyai szerint különböző ragokat vonzhat; p. o. *katonának áll; az ember testből lélekből áll; a' ruha testhez áll; az asztalon áll; kötelességében, tisztében áll. Tartok tőle; vele tartok; Budának tartok; nagyra tartja magát; egy napig tart; két forinton vagy forint-ra tartja; gyűlést tart stb.*

2) Ugyan egy szó többféle viszonyban állhatván más szókkal, többféle ragot vagy névutót vonzhat ugyanazon mondatban, p. o. *meggyőződésből ragaszkodik elveihez.* Azonban itt csupán a' szorosabb viszonyokat kívánjuk megemlíteni, mellyek szerint bizonyos ragok, névutók kényszerűleg szoktak együtt járni, vagy legalább egymás társaságában 's ha az értelem úgy hozza magával, egymást kiegészítőleg fordulnak elő. Az első rendűeket szorosabb viszonyú ragoknak, az utóbbiakat társas ragoknak lehetne nevezni.

Melleyek a' szoros viszonyú ragok?

1) A' birtokviszonyt kifejező ragok, u. m. a' birtokvonzó *nek* és a' megfelelő személyragok: *e* (ok ök), *ai ei* (aik eik), melleyek a' birtokot a' birtokossal összekötik, p. o. *Merre zúgnak habjai Tiszának Dunának. Istennek országa; minek utána* stb.

2) A' cselekvő igék' ragozata 's a' tárgyesei rag, melleyek közt a' vonzatot még az teszi szorosabbá és határozottabbá, hogy a' mint a' tárgyesei ragos név határozott vagy határozatlan értelmű, épen olly alaku ragozatot vesz föl az igeis, p. o. *levelet várok, a' levelet várom.*

1. *Jegyzet.* A' birtokviszonyt kifejező *nek* 's az *a* stb személyragok annyiban nem csak szorosabb viszonyu ragok, hanem elválhatlanok is, mennyiben a' birtokvonzó *nek* ragos név mellett okvetetlen kell egy személyragos névnek állania, melly amazzal viszonyban van. Nem okoz változást, ha a' *nek* rag kihagyatik, mi egyébiránt csak akkor történhetik, midőn a' *nek* ragos szó elül áll 's igen hosszú jelzővel vagy épen közbe szúrt mondattal a' személyragos névtől elválasztva nincs. (Lásd bővebben fönnebb a' *nek* rag' vonzatát). Valamint az sem változtat a' dolgon, hogy a' személyragos név egyedül is állhat, mert a' személyrag után okvetetlen kell valamely birtokost gondolnunk. Így p. o. ha mondom: *háza*, hozzá gondolom: *Péternek* vagy *Pálnak* stb.

2) A' cselekvő igék mellett is gyakran elhallgattatik a' tárgyesei ragos név, vagy a' tárgyesei rag rövidség' okaért (mint fönnebb a' *nek*-ről mondtuk) kihagyatik, p. o. *Ne hagyd magad' (-at), kender'(-t) nyűni meggyek* stb. Valamint másfelől a' tárgyesei ragos név is gyakran ige nélkül áll, mint e' felkiáltásokban: *tűzet! vizet!* (azaz: adjatok v. kérek). De épen az bizonyítja szoros viszonyait, 's némileg elválhatlanságokat, hogy egyiket a' másik nélkül gondolni nem lehet, vagy is,

ha az egyiket kimondtuk, gondolni kell a' másikat, ha-
bár nyilván kimondani nem tartjuk is szükségesnek.

3) Ide tartoznak némileg a' névutók 's határozók
is, mellyek ragozott nevek után járulnak, p. o. *házon
kívül; magával együtt.*

4) Szinte illy viszonyban állnak a' *van, nincs, sincs*
ige mellett a' tulajdonító *nek* 's a' 3-ik személyragok: *a
e* (al ei) stb, p. o. *Péternek sok háza van.* A' személy-
ragos név azonban egyedül is állhat; de mindig vissza-
mutatva egy tulajdonító ragos névre, melly elhallgatva,
vagy előbb kimondva volt, p. o. *sok baja van, azaz: va-
lakinek.*

E' szabály szerint alakulnak ezen mondatok is:

nekem van pénzem

neked van pénzed

nek-i van pénz-e stb.

Melly mondatokban a' *nekem neked* stb, több-
nyire elhallgattatik, 's csupán akkor tétetik ki, mi-
dön a' nyomatosság kívánja.

Mellyek a' társas ragok?

Társas ragoknak neveztetnek azok, mellyek
ugyan egy szótól vonzatva szoros viszonyban állnak
avval is, egymással is, 's hiba nélkül más rokon
raggal föl nem cserélhetők, azonban egymást ok-
vetlenül nem föltételezik, 's értelemcsonkítás nél-
kül külön is állhatnak. Ilyenek a' helyragok (mely-
lyekről l. fönebb). Különösen pedig: 1) *től—ig;*
Uralkodom. Pesttől Hortobágyig. (Hibásan mon-
danók ugyanazt akarva kifejezni: *Pestről Horto-
bágyig.*

2) *ról—ra,* p. o. *Máról holnapra tengő-
dik. Hétfőről Keddre halasztottam.* (Hibásan
mondanók a' fönebbi értelemben: *mától hol-
napra).*

3) a' *vel* és *at, et* ragok az *ért* ige mellett, p. o. *egyet ért vele.*

4) Sokkal tágabb 's változóbb viszony van a' *vel* és különböző ragok 's névutók között, melyek: *ben, be, ról, ra, on, ellen, miatt* stb; p. o. *Megosztozik czimborái val a' nyereség en. Apja' jószágaiban testvéreivel osztozott. A közadóról vitatkozik pártfeleivel. Barátai val szövetkezik irigyei ellen. Összeveszett szomszédjával egy rossz guba miatt* stb.

Igekötők' vonzata.

Mi az igekötők' vonzata?

Az igekötők, mik a' szórend' különféle szabályai szerint az igének majd elébe majd utána tétnek, következő rokonértelmű ragot vonzanak: u. m.

át, által: *on, en, ön*, ragos nevet, p. o. a' *viz-en át-vitte.*

alá: nek — p. o. *alá-ment a' völgy-nek.*

be, bele: be — p. o. *be-taszította a' Duna-ba.*

el: től — p. o. *el-vette től-e.*

ellen, ellent: nek — p. o. *ellent-állott nek-i.*

fel: ra — p. o. *fel-repült a' ház-ra.*

ki: ből — p. o. *ki-vonta hüvelyé-ből.*

le: ról — p. o. *le-mondott hivataláról.*

össze: vel — p. o. *össze-jött vel-e.*

rá: ra — p. o. *rá-beszélte a' házasság-ra.*

{ egybe: vel — p. o. *egybe-olvadt vel-e.*

{ együtt: vel — p. o. *együtt-tart vel-ök.*

Nyelvt. III. Rész.

Ide tartoznak még az *elő, hátra, szét, vissza, fenn, meg*; de ezeknél inkább az ige' értelme határozza meg, mely esetben milly ragú név tétessék melléjük.

Ezeket végre: *be, le, hátra, elé, fel, alá, ki, a' felé* névutó helyett *nek* raggal is használják némely dunántuli vidékeken, így: *arra be-nek, arra fel-nek, arra ki-nek ment*, e' helyett: *arra befelé, arra felfelé, arra kifelé*.

Határozók' vonzata.

Miféle ragokat vonzanak a' határozók?

A' határozók kétfélék: helyhatározók, és különféle értelműek.

1) A' helyhatározók következők:

Alul, belül, elül, fölül, hátul, innen, túl, kívül, keresztül.

Ezek e' kérdésre: *hol?* mindnyájan állapító ragos nevet vonzanak, p. o. *ház on alul, kerten belül, rét en fölül.*

2) A' különféle értelműek közül a' *benn, bent*, marasztaló ragos nevet vonz, p. o. *bent van a' ház ban; a' képest, közel, közelítő* ragost, pl. *ahhoz képest, a' városhoz közel.*

Fenn, fent, állapító ragost, p. o. *fenn van a' fán.*

Messze, távul, tova, távolító ragost, pl. *házjától távul; Debreczen messze van Pesttől; tova szakadt barátaitól.*

Nézve, nézvest, felhatóragost, pl. *arra nézve* vagy *nézvest.*

Fogva, eszközneveknél veszteglő ragost, időne-

veknél távolító ragot, — pl. *kezénél fogva*; má-
tól fogva.

Együtt, -*vel* ragot, pl. *fiával együtt el-
utazott*. Az össze az *együtt*-tel rokon értelemben
vételvén, szinte *vel* ragot vonz a' régiek szerint,
pl. *az emberekkel össze*, azaz: *együtt*.

Köt- és indulatszók' vonzata.

Melly ragokat vonzanak a' köt- és indulat-
szók?

1) A' kötszók mindenkor több szót vagy mon-
datot foglalván együvé, magán nem állhatnak, kü-
lönösen:

a) Az *és*, a' mondat' elejére nem tétethetik, ha-
csak az előző szó vagy mondat alattomban nem ér-
tetik. Rendesen tehát más szó vagy mondat előzi
meg, mellyeket összeköt, de egyéb ereje nem le-
vén, a' ragozásra semmi hatása nincs, pl. *én és ő
ott voltunk*. *Engem elűztek, és neki jutalmat
adtak*. *Meg-gel* fölcserélthetik egyes szóknál, p.
o. *ez, meg az; egy, meg kettő, az három*.

b) A' *minél*, mindenkor *annál-t*, egyszers-
mind a' hasonlítás' középfokán álló nevet vonz ma-
ga mellé, pl. *minél jobb, annál kedvesebb;
minél előbb jössz, annál szivesebben látlak*.

Jegyzet. A' *mennél* és *mentől* a' *mind* vagy *mend*
szóból eredvén, a' régieknél a' hasonlítás' felső fokát
fejezte ki, pl. *mendtől* vagy *mendnél gonosz*, any-
nyi volt, mint: *mindnél gonoszabb*, azaz: *leggonoszabb*
= pessimus; *mendtől*, vagy *mendnél nagyobb*, an-
nyi mint: *mindnél nagyobb*, azaz: *legnagyobb* = ma-
ximus. (Müncheni codex) Innen maradt fel a' mai nyelv-
ben is az ilyen kifejezés: *mennél*, vagy, *mentől hama-
rább*, azaz: igen hamar, vagy lehető leghamarább.

c) Az *ügy* és *olly* felváltva használtatik a' főneveknél, pl. *én szintügy ember vagyok mint te,* és: *én szintolly ember vagyok, mint te.*

A' határozóknál mindig az *olly*, *ollyan* van szokásban, pl. *olly igen szeretem, hogy meghalnék érte; olly szépen ír.*

2) Az indulatszók közül:

a) *Jaj, ne, nesze*, tulajdonító ragú neveket kívánnak, pl. *jaj nekem! ne neked.*

b) A' *nosza* és *uszu* vagy *utczu*, *rajta*-val használtatnak, a' *hajh* pedig *rá*-val, pl. *nosza rajta! uszu rajta! hajh rá!*

c) Az *oh, ha, bárcsak, vajmi, vajha*, rendszeren ohajtó módú igével szövetkeznek, pl. *oh ha tudnám! bárcsak megnéznéd! vajmi szép lenne! vajha kijőne!*

Az igék' egymásközti vonzata.

Mit kell az igék' egymás közti vonzatáról tudnunk?

1) Ha a' mondatban két ige van kötszó nélkül: az egyiknek határtalan módban kell állania, pl. *akarom tudni; kívánom értesíteni.*

2) Midőn ezen határtalan módot személy szerint kívánjuk meghatározni, vagy nagyobb nyomatosság' kedvéért is: a' határtalan módú ige személyragozva használtatik, pl. *ír-nom kell; illik elmennéd.*

Jegyzet. Ezen határtalan módok: *mehetni*, és *lehet menni*, a' köz életben és az irodalomban is, felcseréltetnek egymással, noha értelmök különböző annyiban, hogy amaz tehetséget, ez lehetséget fejez ki. Így pl. cs: *mehetni*, azt teszi, hogy bennünk nincs hiba, ké-

szen vagyunk, fegyverkezve vagyunk, — ez pedig lehet menni, azt, hogy nincs gát, nincs akadály, melly bennünket a' menéstől visszatartóztatna. Így a' fejezet mondhatni ugyan feketének, mert tehetségünkben áll, hogy feketének mondjuk; de nem lehet feketének mondani, mert a' fejér kizárja a' fekete' eszméjét, tehát nem fekete. Így: *nem fizethetek*, mert nincs pénzem; v. nincs tehetségemben; *nem lehet fizetnem*, mert nincs, ki felvegye a' pénzt, v. más akadály miatt. Szóval, az első esetben mindig a' *tud, bír, képes* szók' értelme lapang, a' másodikban az *illik, szabad, helyes, lehetséges* szóké. Egyébiránt ezen különbség, mikép a' fennebbi példákából is lehet látni, a *hat het* képzős igék' többi módjaira is kiterjesztendő.

4) A' *szabad, nehéz, könnyű, lehetetlen* melléknevek, épen úgy, mintha személytelen igék volnának, határtalan módú igéket vonzanak, vagy személyranggal vagy a' nélkül, pl. *szabad tudni*, vagy, *tudnom*; *lehetetlen felfogni*, vagy, *felfognom* stb. Ezen kifejezésekben mindenkor a' *van* ige hallgattatik el.

A' régiek személyragozták a' határtalan módú igéket akkor is, midőn személyes ige mellett állanak segédül, pl. *akarom tennem*.

Igenevek' vonzata.

Miféle ragokat vonzanak az igenevek vagyis részesülők?

1) Az igenevek' vonzata ugyanaz, melly az igéké, mellyektől erednek, pl. *sok a t tanuló, keveset tudó, sokkal bíró, kevésről rendelkező*.

2) A' *való*, minthogy létezést, birtokot, származást, használtatást, alkalmasságot jelent, ezen különböző viszonyokhoz képest különböző

ragokat vonz, pl. *katoná-nak való, ház-ba való, bor-ra való, Pest-re való, Pest-ről való, arany-ból való, Bécs-ből való, nyak-ra való, semmi-re való, mindenek felett való, alá való, alattvaló. Egyébiránt a' valót:*

a) Helyneveknél *i* képzővel lehet felcserélni, pl. *Pestre való, vagy, Pestről való, vagy pesti.*

b) Hol az értelem nem zavartatik, különösen az *ás és, atal etel* végü részesülők, és szinte igéktől származó állapotjegyzők mellett, egészen is kihagyhatni, pl. *nagyra vágyás, arra nézve, szemre hányás, várba menetel, mennybe menetel. Ha pedig*

c) *A' való* kihagyásával az értelem csonkúlna, rövidség' okáért *a'* névutók *i* képzőt vesznek fel, pl. *a' Mátra feletti felhő; Duna mellett ti városok; földalatti barlangok.* — Ezen szabály alá esnek *a'* helyhatározók is: *alul, belül, elül, fölül, kívül, innen, túl, p. o. házon kívüli, Dunán inneni és túli terület.* Az újabb divat hasonló esetben még némelly ragokra is kiterjeszti az *i* képzőt, pl. *a' bogarakról i értekezésében sok tanulságost mondott;* mit azonban igen csinján és ovatosan kell használni, annyival inkább, mert *a'* mondat' más fordulata által könnyen kikerülhető, pl. *értekezésében a' bogarakról, sok tanulságost mondott, vagy: a' bogarakról értekeztemben.*

d) Midőn *a' való, a' be* vagy *ből* után következik, *beli* képzővel lehet felváltani, pl. *kertből való* vagy, *kertbeli, házba való, vagy, házbeli.*

3) *A' levő, ben, on* és *nál* ragokat vonz, pl. *házban levő bútorok; hidon levő korlát; a'*

Bodrognál levő lápok. Szövetkezik továbbá többnyire minden névutóval, pl. *a' kert alatt levő tölgyfa; a' hegy megetté levő rét.* Ha *ben* után következik, szinte *beli* képzővel lehet felcserélni, pl. *kert ben levő*, vagy, *kert beli.* Egyébiránt, midőn kihagyatik, a' ragok és névutók a' *való*ról adott szabályokat követik.

Jegyzet. Midőn a' részesülő főnév' értelmében vétetik, annak szabályait követi.

Cselekvő igék' vonzata.

Mit kell a' cselekvő igék' vonzatáról különösen figyelemben tartani?

1) A' cselekvő igéknek kétféle ragozásuk lévén, u. m. határozott, és határozatlan alakú, egyiket a' másikkal felcserélni nem szabad, különben magyartalansági hibát követünk el, pl. hibásan mondanók: *látok a' lovat*, e' helyett: *látom a' lovat.*

2) A' cselekvő igék mind a' két alakban tárgyestragos nevet vonzanak; miért is mindig a' tárgyestragos névre kell ügyelnünk, hogy az igék' ragozási alakját meghatározhassuk.

Mikor kell határozott alakú igével élnünk?

Általában midőn a' cselekvő ige határozott értelmű nevek' tárgyestetragóval van viszonyban, illyenek:

1) A' névelős szók' tárgyestete, p. o. *kerülöm a' roszat*, *követem a' jót.*

Ide tartoznak azon nevek' tárgyestetei is, melyeket: *az*, *ez az*, *azon*, *ezen*, *amaz emez*, *imez*, *ugyanaz*, *ugyanez*; *ugyanazon*, *ugyanezen*,

azonegy, ezenegy névmások előznek meg, pl. *ugyanazon napot látjuk mindenütt.*

2) A' személyragos nevek' tárgyesetei, p. o. *maga lovát dicséri.*

3) A' tulajdonnevek' tárgyesetei; p. o. *Hunyadit látta álmában.*

4) A' visszatérő névmás' tárgyesetei, midőn velők az ige személyre megegyezik, pl. *magamat fárasztom, magadat fárasztod, magunkat szeretem.*

5) A' következő névmások' tárgyesetei: *ő, az, ez, ugyanaz, ugyanez, azon ezen, amaz emez, azonegy ezenegy,* pl. *Azt kívánom hogy őt jóra vezesd.*

6) Az *ik* végű névmások' tárgyesetei, pl. *mellyiket kívánod?*

7) A' *mindnyája, mindnyájok'* tárgyesetei, pl. *mindnyájokat elvitte a' halál.*

Mi kivételek vannak a' fönnebbi szabálytól?

Midőn a' fönnebb elősorolt tárgyesetragos nevek elvesztik határozottságokat, vagy olly szóra mutatnak vissza, melly határozatlan, szinte határozatlan alakú igével viszonyulnak; illyenek:

1) *Azt ezt,* midőn határozatlan névre mutat vissza; p. o. *Pénzt kérek tőled. Hisz' azt adok,* azaz: pénzt.

2) A' tulajdonnév, midőn megszűnik az lenni, szinte elveszti határozottságát 's tárgyesete nem vonz határozott alakú igét; pl. *Mindenütt Budát látok,* azaz: ollyféle várost, mint Buda. Mi egészen különböző ettől: *Mindenütt Budát látom.*

3) A' személyragos nevek néha szinté elvesztik határozottságokat, tárgyeseteik ilyenkor határozatlan alakú igével társulnak, pl. *fogj be két lovat*, azaz: fogj be két lovat a' sok közül, mellyek a' tiéid.

A' *vásárfia*, *asztalfia* egy szónak tekintetvén az általános szabályok alá esik, pl. *vásárfiát hozok*. A' *vásárfiát elhozom*.

4) Az *ik* végezetű személyragozott névmások csak, midőn harmadik személyt jelentenek, határozottak; különben tárgyeseteik mind a' két alakú igét megszenvedik, p. o. *mellyikünket választád vezérül?* azaz *mellyiket közölünk*. *Mind egyikünket* (azaz mindegyiket közölünk) *üldöz a' sors*.

Ide számítandók az *ik*-es számnevek is, midőn névmás' értelmében használtatnak, de csak a' fönnebbi személyragokkal egyesülve, különben az általános szabályt követik; pl. *Tizedikünket sem vesz föl társaságába*, azaz: *tizünk közöl egyet sem*.

Mind ezen személyragozott *ik* végű nevek' tárgyesetei csak a' többes számban jöhetnek illy vonzatba, midőn némi módosítással a' *minket*, *titeket*' értelmében használtatnak.

Mikor kell határozatlan alakú igével elnünk?

Általában mikor az igével viszonyban levő tárgyeset határozatlan értelmű. Illyenek:

1) A' kérdő névmások' tárgyesetei, pl. *kit keresz? mit akarsz?*

2) A' következő személytelen névmások' tárgyesetei u. m. *valaki*, *akárki*, *senki*, *valami*, a-

kármí, semmi, kisé, misé, valamelly, némmelly, minden, és az elavúlt néki, pl. mindent elvesztett, semmit sem nyert.

3) Az *engem téged, minket titeket*, és a' melylyek ezek helyett használtatnak, u. m. *mindnyájunkat, mindnyájatokat, bennünket, benneteket.*

Ide tartoznak a' *magam magad, magunk magatok*' tárgyesetei is, midőn visszatérő értelmeket elvesztvén személyes névmás gyanánt használtatnak, p. o. *magamat talál sz otthonn, bármikor jösz. Magadat lát ott a' hegyen.*

A' *lak lek*, két személyű rag is illy tárgyesetek mellett használtatik, pl. *téged látlak.*

4) A' *hány, mennyi, annyi, mi, millyen, melly, minő, miféle, micsodás* névmások' tárgyesetei, ha szinte névelő volna is előttök, p. o. *a' mit kíván sz, a' millyet parancsol sz, ollyannal szolgálók.*

5) Határozatlan alakú ige áll mind azon tárgyesetek mellett is, mellyek (l. fönebb a kivételeket) határozottságokat elvesztették; p. o. *Ha pénz kell, azt adok; ha ruha kell, azt is csináltatok; de jól viseld magad.*

6) Minden név' tárgyesete, melly személyragozva nincs, 's mellyet névelő nem előz meg, p. o. *embert keresek; fát ültetek* stb.

Jegyzet. Az öszves szabályokban különösen megemlített nevek' tárgyeseteit ki kell vennünk ezen sarkalatos szabály alól. Illyenek p. o. az *ik* végű névmások: *mellyiket kívánod.*

7) Midőn két vagy több mondatot, mellyekben részint határozott, részint határozatlan értelmű tárgyesetek vannak, egy igével kapcsolunk össze,

ezen ige határozott vagy határozatlan alakja az utolsó tárgyeset-ragos névtől függ, p. o. *sem téged sem őt nem látom; sem őt kérdezni sem téged hallgatni nem akarunk, e' helyett: sem őt nem akarjuk sem téged nem akarunk.*

Az igék' mód- és időbeli vonzata.

Mikor élünk jelentő móddal?

Jelentő móddal élünk, midőn az alanyról valamit egyszerűen állítunk, vagyis, a' cselekvést, szenvedést vagy állapotot, más egyébre vonatkozás nélkül úgy állítjuk elő, mint volt, vagy mint van, vagy mint lesz, p. *Könyvet vettem. Tanulással töltöm az időt. Szorgalmamért dicsérni fog a tyám.*

Mikor élünk a' jelentő mód' jelen idejével?

A' jelentő mód' jelen idejével élünk, midőn az alanyak azon állapotját fejezzük ki, mellyben jelennen valósággal van, vagy folytonosan létezik, p. *A' föld a' nap körül forog. A' Dunán sok gőzhajó jár.*

Mi helyett használjuk még a' jelen időt?

1) Jövő idő helyett, midőn tudniillik a' mondatban olly szó fordul elő, melly már magában kifejezi a' jövőt, millyenek: *holnap, esztendőre, egy hét múlva, nem sokára, utóbb, majd, később,* vagy ha már a' mondat' összefüggéséből világosan kitűnik, hogy jövőről van szó, p. *Holnap útnak indulok. Esztendőre jobban tanulok. Nem sokára beköszönt a' tél. Mielőtt elmennék, még*

látjuk egymást. Elvárom, mire fordul sorsom. Megemlékezem rólad, míg élek. A' jövő időnek illyetén kifejezése helyesebb, és magyarosabb, mint ha így szólanánk: Holnap utnak fogok indulni. Esztendőre jobban fogok tanulni. Nem sokára be fog köszönteni a' tél stb.

2) Helyesen élünk vele az ohajtó mód' múltja helyett, midőn az ohajtó' multjaiban levő *volna* szó kétszer jön elő egymás után; melly esetben az első múlt összetett félmulttal, a' másik jelen idővel fölcserélhető; p. *Ha azt tudom vala, máskép tessek, e' helyett: ha azt tudtam volna, máskép tettem volna. Ha tőlem függ vala, ez nem történik, e' helyett: ha tőlem függött volna, ez nem történt volna;* minthogy itt is, mint a' jövő időre nézve megjegyzők, áll már valamelly szó (a' *ha*), melly a' föltételes cselekvést vagy állapotot kifejezi.

3) Az ohajtó mód' jelen ideje helyett, a' fentebbiekhez hasonló feltételes mondatokban; p. *Ha gazdag vagyok, egészen máskép élek, azaz, ha gazdag volnék, egészen máskép élnék.*

Jegyzet. Szokás a' történetíróknál, továbbá a' regényekben mult helyett jelen időt használni, mi által az elmúltak mintegy a' jelenbe szemeink elé idéztetnek, és ez által élénkséget nyernek.

Milly jelentése van a' félmúlt időnek, és mikor használandó?

A' félmúlt idő közép helyet foglal a' jelen, és múlt között 's jelent cselekvést, szenvedést, vagy állapotot, melly részint már elmúlt, részint még folyamatban van. Ennél fogva használtatik 1-ör az elbeszélésekben, midőn valamelly elkezdett, de be

nem végzett eseményről van szó, p. *Felállott, és szóla v. szól'vala a' gyülekezethez*: mi egészen más, mint: *felállott, és szólt*; első esetben tudnillik a' szólás' folytatása, a' másokban bevégezése értetik. — Nevezetesen félmúltat vonzanak magok után az: *épen, alig, mignem, alighogy, épenhogy* kötszók, p. *Épen rólad gondolkozám, midőn beléptél hozzám. Alig végzém dolgomat, már új munka várt reám. Még nem messze halada hajónk, midőn hirtelen zátonyra ment. Alighogy elszenderülék, felverték álmomból.*

2) Különösen az összetett félmúlt használtatik az ohajtói múlt helyett feltételes mondatokban, a' kellemetlenül összetorlódozó *volna'* kikerülésére, p. *Irok vala, ha időm engedi, vagy engedé, e' helyett: irtam volna, ha időm engedte volna.* Es ez különböző eset a' jelen idő alatt mondottól. Általában ezen szabályok által az írói nyelvben igen finom megkülönböztetésekkel élhetünk, p. különböznek e' következők: *Ha tőlem függ vala* (múltban), *ez nem történik* (jelenben). *Ha tőlem függ vala, ez nem történt volna* (mind kettő múltban). *Ha tőlem függ vala, ez nem történék* (mind kettő egy múltban). *Ha tőlem függ* (jelenben vagy folytonosan), *ez nem történik* (szinte jelenben). *Ha tőlem függ* (jelenben vagy folytonosan), *ez nem történék vagy történik vala* (múltban).

Mikor van helye az egyszerű múlt időnek?

Midőn azt akarjuk jelenteni, hogy bizonyos cselekvés, szenvedés, vagy állapot tökéletesen bevégeztetett, p. *Csak evett, ivott, alutt, és henyeált; nem kár érte, hogy meghalt.*

Mit jelent az összetett, vagy rég múlt idő, és mikor használandó?

Az összetett, vagy régmúlt idő azt jelenti, hogy bizonyos cselekvés, szenvedés, vagy állapot nemcsak elmúlt, de azóta már valami más is történt. Akkor élünk tehát vele, midőn tudatni akarjuk, hogy egyik múlt a' másik múltat megelőzte, p. *Sokáig vártam volt reád, míg eljöttél, azaz: előbb vártam, azután jöttél. Miután Árpád Magyarországot elfoglalta vala, Pustaszéren gyűlést tartott, azaz: előbb Magyarországot foglalta el, azután tartott gyűlést. Az elbeszélőnek erre különös figyelemmel kell lennie, hogy a' történetek' természetes sorát híven adja.*

Mikor van helye az egyszerű jövőnek?

Az egyszerű, vagyis *and end* képzős jövő helyesen csak feltételes mondatokban használtatik, mint azt régi nyelvemlékeink bizonyítják, p. *Valahányszor felsejken endesz, elmédbe jussanak az áldott Istennek ajándoki. Valahová menendesz, menek, és valahol lakozandol, ott lakozom.* Hibásan élnek tehát e' jövővel, kik azt feltétlen mondatokban használják, p. *Én majd levelet irandok, hát te mit teendesz? e' helyett: én majd levelet írok, hát te mit fogsz tenni?*

Melleyek az egyszerű jövő' használatának szabályai?

1) Midőn valamely cselekvés, szenvedés, vagy állapot bizonyos feltételtől függ, a' feltételt jelentő ige egyszerű jövőbe tételik, p. *Ha te jövedesz velem, elmegyek utazni. Mihelyest megjobbitandod magadat, legott szeretni fog-*

lak: Valahányszor levelet irandasz, tudósíts minket egészségedről.

2) Az egyszerű jövőnek csak a' feltételező mondatban van helye, és soha sem a' feltételezettben, p. *Ha eljövendesz, szívesen látlak, v. foglak látni, de nem: szívesen lát a'ndalak.*

3) A' feltételező egyszerű jövőt jelen idővel is szokás kifejezni, p. *Ha jöttek, lesztek; ha hoztok, esztek* (közm.) *Mihelyest haza érkezel, add tudtomra.*

Mit kell az összetett jövőről tartanunk?

Az összetett jövőnek a' régibb magyar nyelvben alig van némi nyoma, 's helyette rendszeren jelen idővel éltek őseink, valamint ma is ritkán hallható a' nép' ajakiról. Azért használatára nézve ez legyen fő szabályunk: összetett jövővel csak feltétel nélküli mondatokban, és egyedül akkor kell élni, midőn a' jelen idő elég világosan ki nem fejezheti a' jövőt, p. *Atyám házat fog építeni; mert ha így szólok: az atyám házat épít, annyit tesz, hogy jelennen épít. Mivel fogod az időt töltöni? mert ez: mivel töltöd az időt? a' jelenről szól. Ellenben, mihelyest akár a' beszéd' összefüggéséből, akár bizonyos szókból a' jövő kiviláglik, jelen időbe teszszük az igét, p. *Atyám, ha pénzeit beszédendi, házat épít rajtok. Mivel töltöd holnap az időt?**

Mikor élünk parancsoló móddal?

Parancsoló móddal élünk, midőn egyszerűen kijelentjük, hogy valamit szükségképen akarunk, azaz: kényszerítőleg meghagyjuk, hogy valami történjék, vagy ne történjék, p. *Atyádat, és anyá-*

dat tiszteljed. Ne ölj. Ne orozz. Menjetek dolgotokra. Ne lármázzatok.

Mit jelent a' foglaló mód, és mikor használandó?

A' foglaló mód rokon a' parancso'óval, mennyiben szinte szükségét, azaz: kényszerítést jelent, de bizonyos összeköttetés által. Élünk vele 1) kényszerítést jelentő, 's határozott alaku igék után, mint: *akarom, kívánom, követelem, sürgetem, parancsolom, tiltom, intem* stb, mellyek *hogy* által, vagy rövid mondatban e' nélkül is köttetnek össze a' következő mondattal, p. *Akarom, (hogy) tanulj. Parancsolom, (hogy) engedelmes légy. Megtiltom, hogy tudtom nélkül a' házból kilépj.*

2) A' javaslom, tanácslom, ajánlom, megengedem, 's rokon értelmű igék után, szinte *hogy* által összekötve, p. *Nem javaslom, hogy magad utazzál a' pusztákon. Megengedem, hogy naponként sétálni menj.*

3) Az okkötő *hogy* után, mellyet rendesen azért, a' végett, azon okból szók előznek meg, p. *Azért intelek, hogy megjobbítsd magadat. A' végett jöttem, hogy értekezzem veled.*

4) Ezen kötszók után: *akár, bár, vagy a' velök* összetett: *akárki, akármí, akármelly, bárki, bármi, bármelly* névmások után, p. *Akár menjek, akár maradjak, mindegy neki. Nem bánom, akármít mondjon a' világ. Bár tudtad legyen, hogy jövök, mégsem vártál meg. El kellett mennem, akár akartam legyen, akár nem. Kívánom tudni, mit mivelteél legyen.*

Jegyzet. Némelyek hibásan használják a' foglaló mód' múltját akkor is, midőn semmi kényszerülésnek nincs nyoma a' mondatban, p. *olly rémulést okozott, hogy senki sem mert légyen ellentállani, e' helyett: hogy senki sem mert ellentállani.*

Mit jelent az ohajtó mód, és mikor élünk vele?

Az ohajtó mód valami után vágyást, akarást, igyekezést, kívánságot fejez ki, vagy feltétlenül, p. *Szeretnék tudós ember lenni. Ohajtánék minél több időt veled tölteni; vagy feltételesen, p. ha könyveim volnának, mindig olvasnék.* Ohajtó módba tesszük tehát az igét: 1) midőn vágyást, ohajtást, kívánást jelentünk általa, p. *Ihatnám, ehetném, alhatnám,* azaz: szeretnék inni, enni, alunni. *Irnék, de nincs papirosom. Futnék, de fáj a' lábam. Már régen meglátogattalak volna, de nem volt rá időm.*

2) Midőn az ohajtást jelentő *vajha, bárha, bárcsak,* és a' feltételes *ha, bár* stb, szócskák ohajtó értelemben vezérlik a' mondatot, p. *Vajha még egyszer láthatnálak. Ha szeretnél, teljesítenéd kívánságomat. Bár úgy volna, mint mondod. Ha az orvos korábban jött volna, atyám nem halt volna meg.* — De midőn a *ha* szócska valósággal létező időt jelent, 's annyit tesz: *mikor;* és a' *bár* annyit tesz: *jöllehet, noha,* az ohajtó módnak nincs helye, p. *Ha iskolában vagy, tanulj. Ha templomba méggy, imádkozzál. Bár kicsiny vagyok, de azért nem ijedek meg a' magam árnyékától.*

Jegyzet. Mikép lehet a' *volna* szót ritkítani, vagy egészen is elmellőzni, lásd fennebb a' jelen és félmúlt időnél.

S Z Ó R E N D.

Mi a' szórend?

Szórend olly része a' szökötésnek, melly a' mondatban előforduló szók' sorozatát a' mondat' értelméhez képest meghatározza.

Mit kell főleg szem előtt tartanunk a' mondatbeli szók' sorozatára nézve?

A' következőket, u. m.

- 1) A' határos módu ige a' mondat' sarkalatja.
- 2) A' mondatban az ige bir legnagyobb nyomosító erővel.
- 3) Másod rendű nyomosító vagy kapcsoló erővel birnak az: *is, pedig, csak, meg, ugyan*, köt-szók, a' tagadó és tiltó: *nem, ne; sem, se; sem — nem, se — ne.*

4) Figyelemmel kell lennünk a' főnévre 's a' *meg, föl* stb igeekötőkre, 's a' sokaságot jelentő ne-vekre.

Különösb szabályok.

A) IGE.

Micsoda hatása van az igének a' szórend-re nézve?

Azon mondatokra nézve, hol az ige'n kívül semmi nyomosító szó, sem igeekötő nincsen, kö-vetkező szabályok állanak:

- 1) Midőn a' fő súly az ige'n van, ez rendesen legelül tétetik, 's akkor az utána jövő szó kap némi (mintegy másod rendű) nyomósságot, p. o. *viszen buzát Péter a' vásárra.*

2) Minden egyéb esetekben legnyomatosabb azon szó, melly közvetlen az ige előtt áll. Ugy lát-szik, hogy az ige' nyomosító ereje némileg még a' többi előtte álló szóra is elterjed, de ezen nyoma-tosság a' távulság szerint mindinkább kisebbedik. Az illy nyomosított szó ellentét által még jobban kiemeltethetik, p. o. *Péter viszen buzát a' vi-sárra* (nem Pál). *Buzát viszen Péter a' vásárra* (nem zabot). *A' vásárra viszen Péter buzát* (nem a' malomba).

3) Minden egyéb szó szabadon soroztathatik.

4) Midőn ige nincsen a' mondatban, azt oda kell képzelni, vagy más időbe állítani, 's a' soro-zat a' fennebbi szabályok szerint lesz rendezendő, p. o. *Nagy* (volt) *az árvíz Budán*. *Az árvíz* (volt) *nagy Budán*. *Budán* (volt) *nagy az árvíz*.

B) IS KÖTSZÓ.

Milly rendet követ az is kötszó?

Az *is*-nek kapcsoló ereje van, melly néha gúnyra, dicsekvésre, kérkedésre megyen át. Mindenkor utána tétetik azon szónak, mellyel iménti tulajdonát közli; és ez, midőn az *is* egyes mondat' szavait köti, változhatlan szabály, p. o. *visz n is Péter buzát a' vásárra*. *Péter is viszen buzát a' vásárra*. *A' vásárra is viszen Péter buzát*.

De az *is* nem csak egyes mondat' szavait köti, hanem két vagy több mondatot is fűz össze, és pedig:

a) Vagy egyes szóknál fogva, 's ekkor közvetlen ezek után áll, p. o. *arczodat is látom, szava-*

dat is hallom. A' nap jóknak is világít, gonoszoknak is.

b) Vagy a' mondatot egészben véve köti össze, más mondattal, és ekkor az ige után soroztatik, mint melly a' mondat' sarkalattja, 's mellyet ez okból nyomósítania kell, p. o. *nem bánom, ha mindenemet kockáztatom is.*

1. *Jegyzet.* Igen sokan vétének e' szabály ellen, irván: *nem bánom, ha véretem is veszik; e' helyett: ha véretem veszik is;* az előbbi mondatnak csak akkor lehetvén értelme, ha azt akarnám mondani, hogy egyebemen kívül még véretem is elveszik.

Az *is* a' mondat' elején soha sem állhat.

2. *Jegyzet.* Mikor köt az *is* mondatot, mikor csupán egyes szót, legjobban felfoghatják a' tanulók, ha mondatokat magok állítanak össze. Így például: *Péter is elmegy.* Itt tudjuk, hogy az *is* csupán Péterre (egyes szóra) hat, 's marad a' sorozat, ha más mondat-tal kapcsoljuk is: *Ha Péter is elmegy, magam maradok.* Ellenben ha e' mondatot: *Péter elmegy* — egészben akarom más mondattal kapcsolni az *is* által, az *is* az ige után jó, p. o. *Ha Péter elmegy is, nem baj.*

C) TAGADÓK ÉS TILTÓK:

1) *Nem, ne.*

Milly szórendet követ a' tagadó: nem, 's a' tiltó: ne?

1) A' *nem, ne* szók közvetlen azon szó előtt állanak, mellyet tagadni vagy tiltani akarunk; és pedig ha az illy szónak jelzője van, a' *nem, ne* szócskák a' jelzöt is megelőzik, 's a' jelzős vagy jelzötlen szó közvetlen az ige elé jő, p. o. *Nem Péter viszen buzát a' vásárra (hanem Pál); nem a' barna Péter viszen buzát a' vásárra. Nem viszi el*

Péter a' buzát a' vásárra; nem elviszi Péter a' buzát a' vásárra (hanem visszahozza).

2) Midőn az ígét magát akarjuk tagadni vagy tiltani, a' *nem, ne* közvetlen az ígét előzi meg, p. o. *Péter nem viszen buzát a' vásárra (viszen? nem viszen?)*

3) Ha a' *nem, ne* által tagadott szók mellett az ige által valamely más szót akarunk kiemelni, vagy nyomosítani: az a' *nem, ne* kötszók elé tétetik, p. o. *Buzát nem Péter visz a' vásárra.*

4) Az *is, pedig, csak* kötszók a' *nem, ne* mellett, de mindig az ige előtt, illy sorozatban állanak: a) midőn a' tagadott szót a' *nem, ne* szókkal *is, pedig, csak* által akarjuk összekötni, akkor első a' *nem ne*, második az *is, pedig, csak*, harmadik azon szó, v. szók, mellyet v. mellyeket tagadni akarunk, p. o. *Nem is buzát visz a' vásárra Péter; nem pedig buzát visz Péter a' vásárra. Nem is tiszta buzát visz Péter a' vásárra.* b) Midőn az *is, pedig, csak* más szóra vonatkoznak, nem a' tagadó *nem ne* szókra, akkor rendesen az *is, pedig, csak* által nyomosított szók a' *nem ne* tagadókat, ezek pedig azon szót előzik meg, mellyet tagadunk, vagy közvetlen az ígét, ha azt akarjuk tagadni, p. o. *Péter is nem buzát visz a' vásárra. Péter is nem visz, hanem hoz.*

2) *Se m, se.*

Milly rendet követ a' se m, se?

1) A' *sem, se* szók közvetlen azon szó után állanak, mellyet tagadnak vagy tiltanak, de mindig az ige előtt, ha nem közvetlen is, p. o. *Péter bu-*

zát nem viszen a' vásárra. Péter sem viszen buzát a' vásárra.

2) Midőn az igét akarjuk tagadni vagy tiltani, a' *sem*, *se*, közvetlen az igét előzi meg, p. o. *sem lát, sem hall.*

3) Midőn a' *sem*-mel egy mondatban a' *van*, *nincs* fordul elő, melly esetben a' *van*, *nincs* többnyire alattomban ér etik, a' *sem* a' tagadott szó elő jő, p. o. *sem keze, sem lába* (nincs); *sem ingem sem gallérom* (van).

4) A' *sem nincs*-et *sincs*-essel lehet felváltani, 's ekkor a' *sincs* a' tagadott szó után tétetik, p. o. *sem pénze nincs, sem posztója*, vagy: *pénze sincs, posztója sincs.*

3) *sem — nem, se — ne.*

Milly rendet követnek a' sem — nem, se — ne szók?

Ezen tagadó vagy tiltó szók összekötői két mondatnak, illy sorozatban állanak:

a) Azon szó elé, mellyet tagadni vagy tiltani akarunk, a' *sem*, vagy *se* tétetik; közvetlenül az ige elé pedig a' *nem*, *ne*, vagy azon szó, mellyet általok tagadunk, p. o. *sem buzát nem viszen Péter a' vásárra, sem zabot; sem buzát nem Péter visz a' vásárra, sem zabot.*

b) Ha az igét akarjuk tagadni vagy tiltani, a' *sem nem*, vagy *se ne* közvetlenül az ige elé jő, p. o. *sem nem viszen Péter buzát a' vásárra, sem nem hoz. Se ne vigyen Péter buzát a' vásárra, se ne hozzon.*

c) Közép igék előtt a' *nem* és *ne* ki is hagyat-

hatik, p. o. *Sem siet, sem késik haragja istennek.*
(Zrínyi)

D) PEDIG, UGYAN, MEG.

Milly rendet követnek a' pedig, ugyan, meg, kötszók?

1) Ezen kötszók közvetlen azon szó után soroztatnak, mellyre vonatkozásuk van 's evvel együtt ha nem közvetlen is, az ige előtt állanak, p. o. *Péter pedig buzát visz a' vásárra.*

2) Midőn a' *pedig* nem szó-, hanem mondatkötő értelemmel bír: rendesen — mint többnyire minden mondatkötők (kötszók, mellyek mondatokat foglalnak össze) legelül áll, p. o. *Pedig buzát visz Péter a' vásárra.*

3) Hasonló esetben az *ugyan* legelül csak akkor állhat, midőn kérdő, dicsekvő vagy gunyoló értelme van 's ekkor rendesen közvetlenül az ige elé jő, p. o. *Ugyan megadták neki. Ugyan hol jár eszed?*

4) A' *meg* ritka esetben fordulhat elő mint mondatkötő; de ekkor szinte legelül áll, p. o. *Meg Péter is visz buzát a' vásárra.*

E) CSAK, CSUPÁN.

Micsoda szórendet követ a' csak, csupán s a' többi rokon értelmű kötszók?

1) A' *csak* kötszó rendesen elébe tétetik azon szónak, mellyre vonatkozik, p. o. *Csak buzát visz Péter a' vásárra; csak Péter, v. csak a' vásárra visz Péter buzát.*

Jegyzet. Egyébiránt a' *csak, csupán* 's a' többi rokon értelmű határozók csupán midőn kötszóúl szolgálnak, tartják meg e' rendet, noha az sem olly szigorún mint egyéb nyomosítók, különben midőn határozó értelemmel bírnak, az általános szabályok szerint soroztatnak; midőn pedig mondatkötőkül használtatnak, a' mondatkötők' szabályai szerint rendesen elűl állanak.

2) Midőn az igét akarjuk a' *csak* által kitüntetni, a' *csak* közvetlen előtte áll, p. o. *csak visz Péter buzát a' vásárra*, 's ez esetben hátra nem tétethetik.

F) FŐNÉV.

Micsoda hatása van a' főnévnek a' szórendre nézve?

1) A' főnév akár egyedűl áll, akár névelő 's jelző előzik meg, az igéről előadott szabályokat követi, a' névelő- 's jelzőre nézve pedig a' következő sorozatot kívánja:

a) A' névelő mindenkor azon főnévűl használt egyéb név előtt áll, mellyet meghatároz, p. o. *az ember, a' szép.*

b) Ha a' főnév előtt akármí és akármennyi jelző áll is, ezeket a' névelő mind megelőzi, p. o. *a' nagy, bátor, szent király.*

c) A' jelzős főnév, ha az igét közvetlen megelőzi, az igétől nyert nyomatosságát a' jelzőre veszi át, p. o. *a' pesti vásárra viszen Péter buzát* (nem a' győrire).

d) A' jelzők nyomosság' kedveért utána is állhatnak a' főnévnek, p. o. *lovat vettem pedig szepet*, vagy: *lovat szép e t vettem.* Ekkor tudniillik egy mondatból kettő alakulván, a' hátra tett jelző

után is oda gondoltatik az ige, u. m. *lovat vettem, pedig szépet (vettem).*

e) Midőn több mellék- vagy számnév, vagy névmás áll jelzőül a' főnév előtt: a' legnyomosabb közvetlen a' főnév elé tétetik, p. o. *a' hét görög bölcs; a' görög hét bölcs.*

f) Midőn a' jelző különböző 's részint ragozott beszédrészekből áll, a' ragozottak a' mellék- vagy számnévi vagy névmási jelzöt mindig megelőzik, 's ez közvetlen a' főnév elé jő, p. o. *a' velünk elvre nézve rokon (vagy: az elvre nézve velünk rokon) emberekkel szívesen társalkodunk.*

g) Midőn két főnév, mint birtokos és birtok, szoros viszonyban állanak egymással, az tétetik közvetlen az ige elé, mellyet kiemelni akarunk, p. o. *Péternek aratják buzáját (nem Pálnak). Buzáját aratják Péternek (nem zabját).*

Rendesen azonban, ha ige nélkül állanak, a' birtokos tétetik előre, p. o. *mindennek barátja; a' tengernek közepette.*

h) Midőn a' jelző rövidített mondatból alakúl, azon rendet kell megtartani, mellyet a' mondatrövidítés szab, p. o. *cselédnek, kit már csaláson kaptak, nem igen lehet hűségében bízni.* A' jelző lesz: *csaláson kapott* 's ezt közvetlenül az illető főnév elé tevén, lesz: *csaláson kapott cselédnek hűségében nem igen lehet bízni.*

3) Midőn több főnév ugyanazon tárgyat vagy személyt magyaráz, millyenek például: a' nevek, czimek, tisztségek, mesterségek, foglalkozások, a' sorozat következő: a' vezeték- vagy ha van, nemzetségi előnév legelső helyet foglal; ezek után jő a' keresztnév, ezután a' czimek, mint: báró, gróf,

herczeg, zászlós, legutól áll az: úr, asszony. A' tiszteletnevek az egész sorozatot megelőzik, p. o. *Te-kintetes Aranyfalvi Gazdag János táblabíró ur; Mátyás király, Péter gazda, János mester. A' gróf, báró, herczeg, doctor*, idegen eredetöknél fogva a' sorozatban is idegen szabály szerint rakatnak el többnyire, 's így mondatik: *gróf Nádasdy, báró Perényi, herczeg Esterházy, doctor Szombathy*, a' magyarabb: *Nádasdy gróf, Perényi báró, Esterházy herczeg, Szombathy doctor* helyett; a' *gazda, mester*, rendesen pusztá keresztnév után tétetnek: *István gazda, János mester*.

Jegyzet. A' magyarosabb szöhelyezést azért is jobb volna megtartani a' gróf, herczeg stb szókra nézve is, mert így nyelvünk semmit sem vesztené eredeti gazdagságából. azaz: a' kérdéses szók elé- vagy hátrátételével képesek volnánk a' tulajdonneveket kétképen meghatározni, u. m. az egyszerű elnevezés lenne: Esterházy herczeg, Nádasdy gróf, valamint: Mátyás király, László fejedelem; ha pedig a' herczeg, gróf-doctor szók által valakit meg akarnánk különböztetni hasonnevűektől, kik nem herczegek, grófok stb: akkor ezen szókat elül tennők: a' *herczeg Esterházy* (nem a' gróf), a' *doctor Szombathy* (nem az ügyvéd).

G) IGEKÖTŐK.

Milly szórendet követnek az igekötők?

Az igekötők: *fel, le, meg, el, vissza, össze hátra* stb, mint külön szók tekintendők 's közvetlen az ige előtt és azzal, összekapcsolva csak akkor állanak, midőn a' súly rajtuk fekszik; elmozdítatnak pedig, mihelyt az ige által más szót akarunk nyomósítani, p. o. *Péter elviszi a' búzát a' vásárra* (el, vagy nem?)

Péter viszi el a' buzát a' vásárra (nem Pál).

Ha azonban az igekötőn némi súlyt akarunk hagyni: az nem az ige után, hanem az ige és a nyomosított szó elé leszen sorozandó, p. o. *El Péter viszi a' buzát* (vissza Pál hozza).

A' határtalan módu igék' kötőit rendesen a' határos módu ige elé teszszük, p. o. *el kell menni, be kívánok jutni*. Illy esetben az igekötő nyomosítva 's némileg kiemelve van; de ha azt nem akarjuk, akkor együtt maradhat az igével, mellyhez tartozik, p. o. *méltóztatik elutazni?* Itt tudniillik nem azt akarjuk kitudni: *el-e* vagy *vissza?* hanem egyszerűn az utazásról teszünk kérdést,

Ha pedig az igekötős igét együtt 's egészben akarjuk nyomosítani, vagy midőn az a' *nem ne* szók által tagadólag kiemelve van, akkor a' határos módu ige elé jő, p. o. *nem el kobozni kell a' jószágot* (hanem visszaadni); *a' rablók elvenni szokták nem elkérni a' pénzt*.

Melly esetekben elválhatlan az igekötő az igét l?

1) Midőn határos módu 's határozott alakú ige legelül áll a' mondatban, p. o. *Elviszi Péter a' buzát a' vásárra*.

2) Midőn az ige, (mint vonzó) előtt olly tárgyesetragos név (mint vonzott) áll, mellynek jelzője: *minden, mindenik, mindegyik, valamennyi*, p. o. *minden buzát elvisz*, vagy *minden buzáját elviszi Péter a' vásárra*. Hasonló szabály áll, midőn a' határozott alakú igét közvetlenül *mindig, mindenkor* szók előzik meg, p. o. *Mindig elviszi Péter a' buzát a' vásárra*.

3) Midőn a' határos alakú igét, mint vonzót, közvetlenül a' tárgyesetragos név, mint vonzott, *is, meg, pedig, ugyan* kötszók által kapcsoltatva előzi meg, elválhatatlan az igekötő, p. o. *A' búzát is elviszi Péter a' vásárra*

1. *Jegyzet.* a) Midőn a' mondott szók nem közvetlenül előzik meg az igét, az igekötő hátra tételk, p. o. *Minden búzáját a' vásárra viszi el Péter. A' búzát is Péter viszi el a' vásárra.*

b) Midőn a' főnebb elősorolt mondatokban az ige parancsoló vagy ohajtó módba tételk, az igekötő az általános szabályok szerint a' mondat' értelméhez képest elül is maradhat, hátra is tételhetk, p. o. *Elvigye, v. vigye el Péter a' búzát a' vásárra. Minden búzát elvigen, vagy vigen el Péter a' vásárra; a' búzát is elvigye vagy: vigye el Péter a' vásárra.*

2. *Jegyzet.* A' *mind, mindnyájan, mindig, mindenkor* más igék előtt is hatással vannak az igekötőre, melly rendesen elválasztatlanul marad az ige előtt, p. o. *Mindig megfürdöm, mikor melegem van.* Azonban ez nem biztos szabály minden mondatokra nézve; mert így is szólhatunk: *mindig kerül ki annyi, a' mennyi kell. Az okos házi gazda mindig fogad be annyi lakót, mennyi házába fér.*

Ez esetben tehát az általános szabály 's némileg a' szokás igazítanak el.

4) Midőn az ige által különösen az igekötőt akarjuk kiemelni, megmarad az ige előtt, p. o. *a' házat megveszi-e?* (meg-e? nem-e?). Mi egészen más mint ha a' *házat* akarván kiemelni, így szólunk: *a' házat veszi-e meg?*

Melly esetekben kell az igekötőt okvetetlen hátra tenni?

1) Midőn az ige előtt *nem ne, sem se, sem nem, se ne* által tagadott szók állanak, p. o. *Nem*

Péter viszi el a' buzát a' vásárra. Péter sem nem viszi el a' buzát a' vásárra, sem nem hozza viszsza; Péter sem viszi el a' buzát a' vásárra.

Jegyzet. a) Midőn a' *nem ne* előzik meg az igét, az igekötő az általános szabályok szerint elválasztatik az igétől 's kétképen helyeztethetik el, u. m. vagy a' *nem ne* elé, vagy az ige után, p. o. *El nem viszi v. nem viszi el Péter a' buzát.* De ha a' *nem ne* által az igekötőt akarjuk tagadni, akkor az igekötőnek közvetlen a' tagadó *nem ne* után kell tétetnie, p. o. *nem elviszi, hanem vissza hozza Péter a' buzát.*

b) Midőn a' *sem se* közvetlenül az igekötőre vonatkozik, akkor az a' *sem se* elé jő, p. o. *Meg sem fogom a' kalapom' szelét.* (népdal)

2) A' *csak, csupán* által nyomosított tárgy-esetragos nevek mint vonzottak hasonló hatással vannak az igekötőre midőn az ige, mellytől vonzatnak, határozott alaku 's közvetlenül utánok áll, p. o. *Csak a' buzát viszi el Péter a' vásárra.*

Jegyzet. Midőn a' *csak, csupán* határozó vagy mondatkötő értelemben használtatik, a' fönnebbi szabály nem alkalmazható.

3) Okvetetlen hátra tétetik az igekötő, valányszor az ige által más szónak akarunk különös nyomatosságot adni, p. o. *a' buzát viszi el Péter a' vásárra* (nem az árpát).

4) Okvetlen az ige után kell tenni az igekötőt, midőn az igét: *miért, honnan, mikor* stb, kérdő határozók előzik meg, p. o. *mikor mentek el a' hadak? Miért nem jössz el a' gyűlésbe? Honnan verték ki az ellenséget?*

Micsoda szabályok vannak némelly egyes, különösen kötszókra nézve?

1) A' *ha, mintha, mikor, mihelyt, mivel, mint-*

hogy, miután, ámbár stb, mondatkötők, vagyis olly kötszők, mellyekkel mondatokat kapcsolunk, rendesen legelül állanak a' mondatban, p. o. *Ha* valamihez fogsz, szívvel lélekkel rajta légy.

Jegyzet. Némellyek a' mondatkötők közöl eltérnek e' szabálytól, u. m. a' *bár* hátra, sőt az ige után is tétethetik, p. o. *mondja bár*; a' *ha* szinte hátrább tehető, de az ige után nem, mire nem utánzandó példa van Kazinczynál: *a' padon egérke ment ha végig.* Helyesebb volna: *végig ha ment egérke a' padon.*

2) A' kérdő-*e* kötjellel kapcsolatik azon szó' végéhez, mellyel kérdeni akarunk, p. o. *irtál-e? szabad-e?*

TARTALOM.

	<i>Lap.</i>
BÉVEZETÉS	3
SZÓKÖTÉS	4
ELSŐ RÉSZ. Szógyeztetés	6
Nevék' egyeztetése	9
Névmások' egyeztetése	12
Igék' egyeztetése	19
MÁSODIK RÉSZ. Szóvonzat	22
Nevék' vonzata	24
Névelő	29
Névrágok	33
Birtokos: <i>é</i>	35
A <i>nek, nak</i> ragról	—
Birtokvonzó: <i>nek, nak</i>	36
Tulajdonító: <i>nek, nak</i>	41
Tárgyeset: <i>at, ot, et, ét, öt, t</i>	43
Okadó: <i>ért</i>	44
Segítő: <i>val, vel</i>	45
Fordító: <i>vá, vé</i>	49
Mutató: <i>ül, ül.</i>	50
Helyragok	52
Beható: <i>be, ba.</i>	54
Marasztaló: <i>ben, ban</i>	55
Kiható: <i>ból, böl</i>	58
Közelítő: <i>hoz, héz, höz</i>	60
Állapító: <i>on, én, ön</i>	62
Felható: <i>ra, re</i>	64
Leható: <i>ról, ről</i>	68
Távolító: <i>tól, től</i>	69
Vesztteglő: <i>nál, nél.</i>	71

Hasonlító: <i>kép, képen; időrag: kor; oszto: anként; tömegesztő: astúl</i>	73
Névutók' vonzata	77
Több vonzat	78
Igekötők' vonzata	81
Határozók' vonzata	82
Köt- és indulatszók' vonzata	83
Az igék egymás közti vonzata	84
Igenevek' vonzata	85
Cselekvő igék' vonzata	87
Az igék' mód- és időbell vonzata	91
SZÓREND	98

Különösb szabályok.

A) Ige	98
B) <i>Is</i> kötszó	99
C) Tagadók és tiltók	100
D) <i>Pedig, ugyan, meg</i>	103
E) <i>Csak, csupán</i>	—
F) Főnév	104
G) Igekötők	106

-Rk 1910/1975

